

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ  
МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА

Історичний факультет

Кафедра історії міжнародних відносин та гуманітарних дисциплін

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

На тему:

**Участь України в енергетичних проектах Євразії**

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього рівня «магістр»  
за спеціальністю 291 – міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії

Роботу виконала: студентка 2 МІМВЗ групи  
заочної форми навчання Історичного факультету  
Кудим Ольга Олександрівна

Науковий керівник:  
доктор історичних наук, професор  
Стоян Тетяна Андріївна

Національна шкала \_\_\_\_\_

Кількість балів: \_\_\_\_\_ Оцінка: ЕКТС \_\_\_\_\_

Голова комісії \_\_\_\_\_  
(підпис) (прізвище та ініціали)

Члени комісії \_\_\_\_\_  
(підпис) (прізвище та ініціали)

\_\_\_\_\_  
(підпис) (прізвище та ініціали)

\_\_\_\_\_  
(підпис) (прізвище та ініціали)

**Київ – 2025**

## ЗМІСТ

|                                                                                                 |           |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------|
| <b>ВСТУП</b>                                                                                    | <b>3</b>  |
| <b>РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ СФЕРИ У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ.....</b> | <b>6</b>  |
| 1.1. Енергетичний вимір національних інтересів                                                  | 6         |
| 1.2. Місце енергетичних інтересів держави у сучасних міжнародних відносинах                     | 18        |
| Висновки до першого розділу                                                                     | 27        |
| <b>РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ В ЕНЕРГЕТИЦІ</b>                        | <b>28</b> |
| 2.1. Політичні та економічні характеристики національних інтересів України в енергетиці         | 28        |
| 2.2. Вплив безпекових складових національних інтересів України на енергетичну сферу             | 37        |
| Висновки до другого розділу 2                                                                   | 49        |
| <b>РОЗДІЛ 3. ДВОСТОРОННІ ВІДНОСИНИ УКРАЇНИ В ЕНЕРГЕТИЧНІЙ СФЕРІ</b>                             | <b>50</b> |
| 3.1. Особливості енергетичної співпраці України та Європейського Союзу                          | 50        |
| 3.2. Енергетична складова двосторонньої співпраці України та Євразійського регіону              | 58        |
| Висновки до Розділу 3                                                                           | 69        |
| <b>ВИСНОВКИ</b>                                                                                 | <b>70</b> |
| <b>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ</b>                                                               | <b>74</b> |

## ВСТУП

Актуальність дослідження визначають наукова і політична доцільність реалізації національних інтересів України в енергетичній площині, як стратегічного напрямку у зовнішній політиці нашої держави. Міжнародна співпраця України в енергетичній сфері зумовлює вивчення діяльності Європейського Союзу як наднаціонального утворення, де поглиблення співпраці та інтеграція енергетичної системи України і країн-членів цього об'єднання вже є практичною частиною нашого руху до європейського економічного простору. Не може бути осторонь цього процесу і США, співпраця з якими забезпечить їх підтримку у надходженні енергоносіїв із Південного Кавказу та Каспійського регіону; проблематика євразійської енергетичної політики не оминають і наші відносини в енергетичній транзитній площині з Російською Федерацією, які перервані внаслідок широкомасштабного вторгнення російських військ в Україну у лютому 2022 року. Важливість такого дослідження зумовлює актуалізація проблематики енергетичного виміру у забезпеченні національних інтересів сучасних держав, як одного з ключових чинників у міжнародних відносинах. Тому дослідження сутності та особливостей міжнародної енергетичної співпраці між Україною, Європейським Союзом, Сполученими Штатами Америки та країнами Центральної Азії і Південного Кавказу залишиться важливим чинником міжнародних та міждержавних відносин на видиму перспективу. Відтак у магістерській роботі представлені основні підходи до енергетичного виміру у національних інтересах держави, досліджено чинники та особливості міжнародної взаємодії у просуванні енергетичних ініціатив України, окреслено специфіку енергетичної співпраці у зовнішньополітичній діяльності держави.

**Мета** магістерської роботи дослідити сучасні концепції та прикладні аспекти забезпечення національних інтересів України в енергетичній сфері у євразійському регіоні.

Досягнення поставленої мети зумовило розв'язання таких дослідницьких **завдань**:

розглянути концептуальні підходи дослідження енергетичної складової у національних інтересах держави у зарубіжних і вітчизняних дослідженнях;

дослідити взаємозв'язок національних інтересів України та вітчизняної і міжнародної енергетичної сфери;

проаналізувати чинники реалізації національних інтересів України через співпрацю в міжнародній енергетичній сфері ;

окреслити перспективи енергетичної співпраці України на євразійському просторі;

з'ясувати потенціал енергетичної співпраці на двосторонньому рівні між України та країнами євразії.

З урахуванням мети і завдань, **об'єктом дослідження** є зовнішня політика України в енергетичній сфері.

**Предмет дослідження** – національні енергетичні інтереси України в євразії.

**Методи дослідження.** Теоретичну та методологічну основу роботи складають принципи системності та об'єктивності для вивчення енергетичного виміру забезпечення національних інтересів України у міжнародних відносинах. Для вирішення завдань магістерського дослідження були використані можливості загальнонаукових, загальнологічних та спеціальних методів дослідження. Системний метод – щоб проаналізувати зміни у сучасній енергетичній стратегії України на тлі актуальних викликів і загроз, інституційний метод – щоб виявити політичні і економічні, а також безпекові та інформаційні чинники, що підтримують національні інтереси України в енергетиці, структурно–функціональний метод застосовувався для дослідження особливостей взаємодії України в енергетичній співпраці, а можливості компаративного методу, щоб допомогли проаналізувати перспективи у співробітництві України з

Європейським Союзом, Сполученими Штатами Америки та країнами євразійського регіону.

Джерельну базу магістерського дослідження склали роботи зарубіжних та вітчизняних вчених, наукові дисертації, монографії, офіційні документи міжнародних організацій, стратегії і доктрини енергетичної політики та безпеки щодо розвитку світової і регіональної енергетичної сфери.

**Практичне** значення одержаних результатів. Висновки магістерського дослідження можна використати для дослідження енергетичної політики нашої держави у сфері міжнародних відносин та навчальному процесі для підготовки нормативних і спеціальних курсів з енергетичної складової у міжнародних відносинах для студентів закладів вищої освіти України.

**Апробація результатів дослідження.** Основні положення магістерської роботи було апробовано на міжнародних науково–практичних конференціях, зокрема:

## **РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ СФЕРИ У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ**

### **1.1. Енергетичний вимір національних інтересів**

Грунтом сучасних міжнародних відносин є конкуренція за енергетичні ресурси. Це зумовлює потреби захистити національні інтереси через ефективну зовнішню та внутрішню енергетичну політику. До неї входять потреба забезпечити безпечні енергетичні транзитні потоки; диверсифіковані енергетичні ринки та інвестиції; видобуток і переробка енергоресурсів. Міжнародні відносини у енергетиці сьогодні заполітизовані. Відтак активізовані політичні, економічні і військові зусилля держав у відстоюванні власних інтересів, що робить асиметричною світову енергетику. Прояви цієї асиметричності, на думку зарубіжних учених, це підвищена конкуренція світових енергетичних ринків, енергетичних компаній та енергетичних асоціацій. Тут і інтенсивність у міждержавній взаємодії про регулювання у енергетиці, і поява нових центрів у глобальній і регіональній енергетичній політиці [1; 2].

Тому сьогодні, енергетичну безпеку, енергетичну незалежність та енергетичний суверенітет і інтереси прийнято тлумачити таким чином:

енергетичну дипломатію розуміють практичну діяльність зовнішньополітичних енергетичних відомств для реалізації цілей і завдань у зовнішній енергетичній політиці;

- зовнішню енергетичну політику розглядають сферою діяльності держави у міжнародних відносинах щоб захистити і відстоювати національні інтереси, які зумовлені виробництвом, транспортом і споживанням енергоресурсу. Тут ціль, завдання, пріоритетність та напрями у зовнішній енергетичній політиці є пов'язаними з нагальними національними зовнішньополітичними курсами [3];

- внутрішню національну енергетичну політику тлумачать комплексом урядових заходів, що спрямовані на реалізацію довгострокової стабілізації на внутрішньому енергетичному ринку щоб забезпечити ефективність функціонування у національній економіці в нестабільних світових цінах природної

та поновлюваної енергетики. Енергетичну безпеку розглядали як захищеність економічної галузі держави і суспільства від зовнішньополітичних кон'юнктурних загроз. Це умова ефективності щоб забезпечити суспільні енергетичні потреби через економічно доступні енергетичні ресурси, що визначаються функціонуванням енергетичного сектору [4];

Енергетичну незалежність трактують як самостійність керівників держави для формування та здійснення незалежного напрямку в енергетичній політиці, яку визначають через готовність національних паливно–енергетичних комплексів у протистоянні дестабілізуючих дій внутрішнього і зовнішнього чинника, які можуть створити загрози для незалежної політики держави у енергозабезпеченні національних господарств [5];

Проблематику енергетичного суверенітету розглядають як систему геополітичного суперництва. Держави, що можуть володіти мінімальними конфліктогенними потенціалами, здатними для зовнішнього і внутрішнього енергетичного політичного спектру до побудови відносин на інтеграційних процесах національного паливно–енергетичного комплексу, що створить економічні гарантії для суспільства і підштовхне до деполітизації енергетики [1; 6];

Загалом, під енергетичним суверенітетом держав–імпортерів розуміють забезпечення стабільного енергопостачання не зважаючи на політичну ситуацію в державах–експортерах або регіонах. Це досягають урізноманітненням ринків споживання, чесною конкуренцією і стабільними політичними відносинами з постачальниками [1];

Енергетичним суверенітетом держав–експортерів є їх незалежним правом видобувати і розпоряджатись своїми енергетичними ресурсами. Це забезпечують через національний контроль над методами видобутку енергоресурсів, використанням передових технологій видобутку. Це конкурентоспроможність на

світових ринках, транзитна незалежність або диверсифікація транзитних шляхів [1];

Під національними інтересами розуміють життєвість матеріальних, інтелектуальних і духовних цінностей народу у якості носія суверенітету, джерела влади в державі. Значну роль тут відіграють потреби суспільства і держави, можливість реалізувати які є гарантією державного суверенітету та прогресивного розвитку [7].

Вважається, що енергетичним концептом сучасних міжнародних відносин є сума зовнішніх та внутрішніх вимірів, що забезпечать національні інтереси держави. Тут зовнішній вимір виявляють через здійснення державою зовнішньополітичного курсу, що дозволить формувати належність в енергетичній безпеці, підтримає енергетичний суверенітет і незалежність у міждержавній взаємодії міжнародного та регіонального рівнів. Сюди входить підписання міжнародних угод, можливість участі країни в роботі міжнародних енергетичних форумів, робота у міжнародних урядових та неурядових організаціях тощо.

Для внутрішнього виміру енергетичного концепту варто забезпечити національні інтереси через створення державної чи приватної систем управління, розподіл та організацію національного енергетичного ресурсу, який формують через енергетичну політику, стратегію або концепцію. Це дозволить підтримати інфраструктурні об'єкти, займатись обслуговуванням і використанням родовищ природних ресурсів, запровадити інноваційні енергоефективні технології.

Доповнює понятійно–категоріальні характеристики дослідження сучасна міжнародна взаємодія акторів енергетичної сфери. Її формують на основі міжнародної енергетичної стабільності чи нестабільності, поєднуючи інтереси споживача і постачальника ресурсів, узгоджуючи підходи політичних акторів і транснаціональних енергетичних компаній в управлінні рівня світового енергетичного ринку. Відтак, у структурі сучасної взаємодії виділяють кілька рівнів: глобальний, регіональний, державний та корпоративний.

Відносно потреби забезпечити національні інтереси у енергетиці, держави мають вступати у двосторонні енергетичні відносини. Вони виникають якщо є спільні інтереси, і коли рівновага є залежною від економічного та енергетичного потенціалу країн та внутрішньої енергетичної політики. Багатосторонні енергетичні відносини формують партнерські зобов'язання між державами у міжнародній або регіональній енергетичній стратегії. Виділяють також глобальний рівень взаємодії в енергетичній сфері у рамках ООН.

У міжнародному дискурсі сформувано кілька концептуальних підходів до характеристики енергетичної взаємодії у міжнародних відносинах щодо захисту зовнішньополітичних інтересів. Це неореалістські, неоліберальні, конструктивістські, міжнародний політекономічні та неомарксистські підходи. Представниками цих концепцій вказано, що енергетичний чинник невід'ємна частина у сучасних міжнародних відносинах, заснований на національних інтересах і балансі сил, і носить конфліктний або неконфронтаційний характер [8].

У неореалістському підході, до якого належать С. Анвар, Ф. Б'юкенен, Р. Гілпін, Д. Головін, Р. Даннройтхер, А. Деденкулов, Е. Замбетакіс, Дж. Калик, Г. Кіссінджер, М. Клер, Я. Ковальський, Я. Козер, В. проаналізували особливості, які формують енергетичну безпеку держави разом з її національними інтересами.

Початкові положення неореалістського підходу до енергетики розкривали безпекову сутність міжнародної співпраці держав. Зрештою терміном «безпека» трактували військову міць, потужність якої визначає міру безпеки держави, цілісність її території, стійкість інститутів влади, та був синонімом поняття «національні інтереси» держави [11]. Прихильники неореалізму вивчали політичний та військовий аспекти відносин держави або групи держав. Тут безпека є похідною від національних інтересів [12–14].

У період енергетичної кризи 1973 року можливість забезпечити енергетичну безпеку мали національний, але й міжнародний характер. Це відбулось тому, що відмовились постачати нафту Організація країн, що експортують нафти до Великої

Британії, Канади, Нідерландів, США та Японії. Це була перша форма політичного тиску на світову спільноту щоб зменшити підтримку Ізраїлю з боку західних країн. Як наслідок, були переглянуті підходи щодо безпеки та «енергетичної безпеки». Так енергетичну безпеку як розуміли адекватним постачанням енергії за розумними цінами; або впевненістю щодо наявної енергії, яка необхідна конкретній економічній кон'юктурі; або наявністю можливості постачати енергію за рахунок внутрішнього ресурсу та доступного і стабільного зовнішнього джерела доповненого стратегічним резервом [15].

Після структурних міжнародних змін початку 90-х рр. XX ст. до понятійно-категоріального апарату гуманітаристики ввели енергетичний чинник у забезпеченні національних інтересів держави. Тобто, формувати енергетичний вимір у міжнародних відносинах неореалісти починали визначаючи поняття безпека, загроза національній безпеці та забезпечення національних інтересів держави. Далі було визначено особливості реалізації енергетичної політики держав на міжнародній арені щоби підтримати та забезпечити національні інтереси.

Нині прихильники неореалізму зосереджуються на вивченні енергетичної політики держави для зовнішнього і внутрішнього вимірів, змісту явищ енергетична безпека, військове протистояння і регіональний конфлікт у енергетичній сфері та ін. Вони виокремили пріоритети в енергетичній безпеці держави експортера, чи держави імпортера та їх компаній. Визначено, що держава–експортер може використовувати енергетичний потенціал з політичними цілями, а держава–імпортер іноді вдається до військової сили щоб гарантовати доступ до зовнішніх джерел енергії. Прихильники цього підходу переконують, що енергетичні конфлікти між державами неминучі за умов світового дефіциту сировини на фоні жорсткої конкуренції нафтогазового ринку, не завжди у відкритому протистоянні, хоч зрештою і призводять до міжнародної нестабільності [15].

Проблеми міжнародної нестабільності через доступ або захист енергетичних ресурсів продовжується концепцією неореалізму. Вони вважали, що

морську енергетичну безпеку слід ставити ключовим компонентом, що забезпечить надійність енергетичних поставок, гарантує системну державно–приватну стратегічну взаємодію та відповідні міжнародні заходи, спрямовані створити міжвідомчу координаційну мережу зацікавлених держав, що протистоять терористичній загрозі у морі [17]. Неореалісти вважають основними аспектами енергетичної безпеки геополітичні, військовополітичні, фінансові, екологічні, технологічні, економічні та гуманітарні виміри, що підвищують ефективність використання енергії [18; 19]. Отже, до складових енергетичної безпеки відносять міжнародні, політичні, суспільні, сировинні та інфраструктурні компоненти, для гарантії безпеки енергопостачання [20–22].

У ресурсному напрямі неореалізму превалюють дослідження проблем посиленого прямого або опосередкованого державного контролю щодо національних вуглеводневих ресурсів, можливостей міжнародними компаніями використовувати енергетичні ресурси держави. Вони трактують ресурсний націоналізм як прагнення сировинних країн отримувати максимальні політичні та економічні вигоди від енергоресурсів, що зменшує економічні можливості держави–споживача і підвищує загрозу світового дефіциту вуглеводнів. У другій половині XX ст. проблему пов’язували з політикою країн Близького Сходу, а на початку XXI ст. Російської Федерації і Венесуели [27–30]. Також неореалісти переконують, що контроль американців над постачальниками нафти, гарантує глобальну енергетичну безпеку оскільки їх політика дозволить США розширювати можливість прямо і опосередковано контролювати енергетику відповідних держав [33].

З цих позицій російські вчені оцінюють міжнародне значення їх енергетики. До широкомасштабного вторгнення в Україну, енергетична політика Росії орієнтувалась на те, щоб забезпечити прямий доступ до споживачів енергоресурсів на території євразії; створити спільний енергетичний консорціум з енерговидобуваючими державами Євразії; експлуатувати нові родовища та нарощувати видобуток нафти і газу щоб зберегти російський контроль над Східним

Сибіром; удосконалювали технологічну складову в російському енергетичному секторі; формувати нові транзитні західні і східні шляхи; здійснювали стабільні поставки вуглеводнів країнам Азійсько-Тихоокеанського регіону, що зберігало стійкі політичні позиції Росії у Центральній Азії та Каспійському регіоні; активно купували енергетичні активи за кордоном, і трубопровідні системи у пострадянських країнах [35; 36]. Цей підхід простежують і до ЄС, який намагався забезпечувати можливість доступу до зовнішніх енергетичних джерел, оскільки була залежності від російського газу, що підштовхнуло формувати оновлену енергетичну стратегію [37].

Підсумовуючи, варто проаналізувати «правила шістки» у сучасній енергетичній геополітиці, сутність яких у тому, що держава розподіляє енергопотоки згідно шістьох ринкових та інституційних чинників. Серед них дослідники виокремлюють: можливість блокувати доступ на енергетичні ринки держав-експортерів через санкції (американо-європейські санкції проти Росії чи Ірану); можливість обмежити виробничі потужності стримуючи інвестиційні і торговельні потоки та знижуючи ріст енергетичної галузі держав-експортерів; перенасичити ринок енергоресурсами з боку країн-виробників через антидемпінгові правила СОТ; пригнітити ринок інших держав через маніпуляції держави-виробника енергоресурсів (нафтові ембарго); цілеспрямовано постачати енергію або технічну підтримку енергетичних ресурсів держави, що потребує допомоги (наприклад розширення експорту скрапленого природного газу); диверсифікувати енергетичні ресурси знижуючи вартість щоб стимулювати інвестиційні потоки [38].

Ринковими чинниками енергетичної геополітики є такі, як: можливість врахувати розмір ринку. Високий відсоток експорту енергоресурсів що належить державі або групі держав, ускладнює блокування таких виробників та ін.; формуються державно-приватні коаліції щоб регулювати взаємодію акторів на світових енергетичних ринках; надають тривалу підтримку державам, що залежні від недобросовісних дій з боку країн-виробників енергоресурсів; стимулюють

розвиток альтернативних енергетичних інфраструктур; проводять оцінку ризику економікам країн, що вводять санкції [38].

Неоліберальний концептуальний підхід спрямований на критику неореалістського напрямку. Серед його прихильників виділяють роботи Я. Вітте, А. Голдтау, Ф. Ендрюс–Спіда, Н. Єсакової, А. Кокнара, Р. Кохена, Дж. Ная–мл., Д. Норса, К. Феттвейса та інших. Неоліберали прихильники державно–центричного напрямку енергетичної безпеки. Вони не враховують ринкові умови у світовій енергетиці і того, що від 70-х рр. XX ст. діє глобальний ринок, де продають енергоносії. Формування попиту і пропозиції, можуть визначати обсяги інвестиційного ресурсу, умови розвитку у світовій енергетиці та міжнародних інституціях, правилах та стандартах енергетичного ринку. Такі правила мають формальний характер (правові норми, договорів), і неформальний характер (традиції, які забезпечують механізм спонукання держав до допустимої поведінки) [39; 40].

Неоліберальний підхід передбачає потребу аналізу вразливих сторін у міжнародній енергетичній галузі та комплекс заходів в управлінні світовою енергетикою. Вразливі сторони у міжнародній енергетичній галузі ґрунтується на парадоксі достатку (коли країни, що володіють значними природними ресурсами, менше економічно розвинені, ніж країни з малими запасами або з відсутніми зовсім). Також на тому, що економіка держав, які ґрунтується на одному ресурсі, є авторитарним. Це призведе до ресурсних війн, коли всі сили всередині країни спрямовують до перерозподілу енергетичних ресурсів.

Представники неолібералізму приділяють увагу роботі енергетичних об'єднань і відкритих правових норм, і регіональних і міжнародних установ. Причинами конфліктів в енергетиці є політико–економічна вразливість держави, яку поділяють на декілька груп. Перша група це країни експортери фінансових послуг і технологій, і імпортери енергетичних ресурсів; друга групи це експортери нафти і газу, фінансових послуг і технологій; третя група виробники вуглеводнів. Вони займаються експортом нафти і газу, і імпортом технологій та фінансових

послуг; четверта група країни імпортери товарів, технологій, фінансових послуг та енергетичних ресурсів [41].

У корпоративному середовищі спостерігають дві тенденції: скорочується кількість компаній шляхом злиття і поглинання, і, є нові бізнес-одиниці через лібералізацію в енергетичній сфері та розвиток зеленої енергетики. Представники неолібералізму вважають, що система енергопостачання здатна задовольнити основних акторів, через що вони не є зацікавленими у військових конфліктах, що дестабілізують глобальні або регіональні системи енергоносіїв [43].

У роботах з проблематики світової енергетики досліджують взаємозалежність держав у міжнародних енергетичних відносинах. Це ключовий елемент, що формує міжнародні режими, на якому ґрунтують постачання енергоносіїв і обумовлюють механізми в енергетичній безпеці. Акторами у міжнародних енергетичних відносинах є і терористичні угруповання. Це недержавні вмотивовані енергетичні терористи, що взаємодіють зі злочинцями і просувають інтереси для державних спонсорів для захоплення енергетичної інфраструктури [45].

Свою позицію щодо проблематики у світовій енергетиці висувують представники конструктивістського підходу. Тут дослідження ведуть Д. Віктор, Ф. Дебруве, К. Курце, М. Палонкорпі, Б. Совакул, О. Уевер та ін. Для них, основні характеристики міжнародних відносин в енергетиці не непорушні категорії. Тому, конструктивісти роблять висновок, що енергетична безпека суперечливий концепт, який поєднав державні погляди про енергетичну безпеку щоб пояснити власні політичні рішення. Він може по-різному інтерпретуватися різними соціальними спільнотами та еволюціонувати [46].

Конструктивісти аналізують виклики у забезпеченні національних інтересів у енергетиці і стосуються гарантій поставки енергоносіїв, забезпечення їх видобутку, транспортування, енергоефективності та економічної обґрунтованості цих процесів. Тут політичні еліти усвідомлюють можливості використати

«енергетичну зброю» для забезпечення національних інтересів. Це важливо, оскільки регіональний аспект енергетичної безпеки іноді стає домінуючим над політикою чи економікою [48–50].

Політекономічні погляди до енергетичної проблематики міжнародних відносин висвітлено на роботах Р. Андерхілла, Л. Вейса, П. Евене, Т. Пемпела, С. Стрендж, Т. Скополи, Д. Хелла та ін., Вони вивчають суперечності різних міжнародних акторів в енергетичній сфері, і їх вплив на зовнішню політику та національні інтереси. У своїх дослідженнях учені розглядають співвідношення державних і ринкових впливів на владні процеси. Тут іде суперництво влади, безпеки, виробництва, фінансів, знань. При цьому недержавні інституції переважають державу у своїй діяльності. Енергетична сфера є вторинною структурою влади, що може мати ключове значення для держави. Тому політекономічний або комбінований підходи до світової енергетики дозволяють з'ясовують політичне та економічне підґрунтя міжнародних енергетичних процесів [51].

Такого ж підходу до світової енергетики дотримуються прихильники геополітичного імперативу. Вони вважають економічний вимір головна причина заполітизованої світової енергетики де встановлена закономірність: якщо світова економіка виходить з кризи і розвиватися, то виникає дефіцит нафти та загострюється боротьба за стратегічні ресурси бо скорочується видобуток і меншає коштів для технологічного розвитку родовищ.

Неомарксистський підхід розкрито в роботах С. Аміна, І. Валлерстайна, Й. Галтунга, Р. Кокса, Р. Пребиша та ін. Вони розглядають взаємозв'язок міжнародних відносин та енергетики наголошуючи на нерівності країн Півдня та Півночі. Це тому, що розвинені країни потребують природних, енергетичних, ресурсів з Азії або Африки [52]. Такі держави мають експортну економіку та нестабільну внутрішньополітичну ситуацію та не здійснюють переробку сировини та виготовлення завершеного продукту з високою собівартістю [53]. Неомарксистиди виділяють геополітичний розподіл влади та енергетичних ресурсів, а міжнародну

співпрацю оцінюють через особливі ролі держави у політичному контролі за енергетичними запасами [26].

У сучасних розвідках досліджують вплив державних і недержавних інститутів на формування енергетичної політики, безпеку, економіку, взаємодію міжнародних учасників у доступі до видобутку, переробці та транспортуванні ресурсів тощо. Представниками міждисциплінарного підходу відзначено: не потрібно визначати сутність енергетичної безпеки, бо країни мають власні, суб'єктивні сприйняття проблеми з енергопостачанням, яке еволюціонує політично і соціо-економічно і по-різному сприйматися розвиненими державами, і державами що розвиваються, хоча енергетичну безпеку можна вважають результатом, якого прагнуть всі держави [54–56]. Енергетичні ресурси пов'язані з міжнародною та національною політиками, і якщо не вдається розробити єдиний підхід до проблем енергопостачання, то у перспективі варто очікувати поглиблення енергетичного конфлікту [57]. Виокремлюють військову, політичну, фінансову, економічну, екологічну та інші складові в енергетичній безпеці [58; 59]. Стабільність енергетичних відносин засновано на правовій основі розроблених міжнародними інституціями, які регулюють та координують діяльність держав. Тому, інституції формують правила поведінки міжнародних акторів в енергетиці [25; 40];

Міждержавні енергетичні відносини мають багатопольярну та пірамідальну моделі. Багатопольярна модель то множина взаємозалежних держав, що має постійну зміну енергетичних ланцюжків, що призводить до міжнародного напруження або криз. Пірамідальна модель то ієрархія держав, що сформувалась за наявності природних енергоресурсів, економічних спроможностей та впливів в енергетичній сфері [62]

Прихильниками вітчизняних міждисциплінарних підходів, енергетичний вимір у міжнародних відносинах розглядається за кількома науковими напрямками – глобальним, регіональним та національним. Глобальний напрям аналізує

розвиток у світовій енергетиці за поглиблення глобалізації. Вони вивчають впливи міжнародних інституцій на енергетику. Регіональний напрям розглядає загальну енергетичну безпеку європейських країн, азійську складову у міжнародних відносинах, роль пострадянських країн у енергетичній безпеці. Національний напрям вивчає зовнішню політику РФ, Україну у світовій енергетичній системі, можливості енергетичної безпеки України початку XXI ст., формування двосторонніх енергетичних відносин в умовах війни[64].

У вітчизняному міждисциплінарному підході до енергетичної складової у міжнародних відносинах визначають зовнішню та внутрішню політику в енергетичній незалежності держави. Зовнішню політику енергетичної незалежності держави має уникати потенційній та нейтралізації наявній енергетичній загрозі для самостійності держави виробниками, постачальниками та транзитерами енергетичних ресурсів. Внутрішню політику в енергетичній незалежності спрямовують для раціонального використання енергетичних ресурсів та дотримання енергоефективності. Це і диверсифікація поставок, альтернативні джерела енергії, транспортна інфраструктура та ін. Тому національні інтереси енергетичної незалежності держави передбачають безперервність доступу до енергоресурсів, можливість зберігати контроль внутрішніх запасів розвіданих та нерозвіданих ресурсів та нейтралізацію зовнішньої загрози [5]. Отже, основа енергетичної безпеки України, це «...можливість енергозаощаджувати та бути енергоефективними + опираючись на власні енергоресурси (вугілля, газовидобування, нафтовидобування + інші відновлювані джерела енергії) + потреба диверсифікувати імпорт + стратегічні резерви + інтеграційні процеси в енергетичному просторі ЄС через спільність та синхронізацію енергетичних мереж» [66].

Одна з умов забезпечити енергетичну незалежність держави, це вирішення енергетичних проблем, при збереженні балансу національних інтересів держави та міжнародної спільноти.

## **1.2. Місце енергетичних інтересів держави у сучасних міжнародних відносинах**

Особливості енергетичної сили держави на міжнародній арені розглядають багато сучасних вчених. Зокрема у роботі Е. Стоддарда «Європейське енергетичне співробітництво: політичні ризики, структурування та бізнесові відносини в Каспійському регіоні» розглянута тристороння взаємодія європейських інституцій та держав ЄС з компаніями, що постачають нафту і газ. У цьому контексті можна твердити, що європейська енергетична політика в Каспійському регіоні є послідовною, оскільки бізнес–сектор ЄС зацікавлений розвивати стабільні політичні та комерційні відносини з каспійськими компаніями [72].

Спосіб диверсифікувати шляхи, якими постачають вуглеводні до Європи аналізується у роботі Д. Феррара «Енергетичні відносини ЄС– РФ: дискурсивний підхід». Тут розглядається двостороння взаємодія різних учасників, з різноспрямованими стратегіями в поведінці, де такі відносини характеризують як співпрацю, або конфронтацію, що веде до постійної політико–енергетичної напруги [73]. Оскільки крім ЄС в енергетичній галузі активно співпрацюють США і Китай, здійснюючи цим вплив на енергетичне співробітництво Європи та Азії держав, Дж. Найман відобразила ці процеси в роботі «Енергетика і безпека: дискурс та практика США і Китаю». Авторка відзначає, що дискурс в енергетичній практиці обох країн будують на енергетичній сфері у як ключовому секторі в національній безпеці. Відтак, економічну політику спрямовують на те, щоб забезпечити безпечні поставки енергетичних ресурсів та стабільні ціни.

Складнощі у конкурентній боротьбі США, ЄС, Китаю та Росії за енергетичну ресурсність у Центральній Азії присвячена монографія Й. Гюндча «Енергетична безпека та Центрально–Азійська геополітика». Автор вважає, що країни Центральної Азії є залежними від можливостей російської трубопроводної системи для експорту з Туркменістану та Казахстану, Росія і тепер продовжує зберігати значні важелі впливу на регіон. Однак, запуск у 2007 році газопроводу

Баку–Тбілісі–Ерзурум (2007 р.), а у 2005 році нафтопроводу Баку–Тбілісі–Джейхан, та трубопроводів Казахстан–Китай і Туркменістан–Китай диверсифікували постачання за підтримки США. Оскільки головне завданням у зовнішньополітичній стратегії США запобігти домінації тут Росії чи Китаю, то енергетична політика США у Центральній Азії підштовхує будувати нові трубопроводи до Європи і до Індійського океану. Іде підтримка американських енергетичних компаній в Казахстані та Туркменістані, що залишає Центральназійський регіон як інструмент у геополітичному суперництві за ресурси між США, ЄС, Китаєм та Росією [75]. У роботах Р. Бальцера та Е. Лашапеля автори вивчають роботу російського трубопроводу Північний потік та вплив Росії на Європу через розширення політичних впливів.

На думку авторки, забезпечити національні інтереси у диверсифікації постачання енергоресурсів для України, ми маємо брати участь у будівництві трубопроводів з Центральної Азії до Європи, що підтримає інтереси держави в енергетиці.

Проблематику реалізації національних інтересів України в енергетичній сфері розкривають роботи С. Андрущенка, В. Баранніка, Т. Бирковича, Є.Єнька, І.Заремби, В. Ксьонзенка, О. Кушнірецької, Є. Щапіна, Т. Сауляка, Р. Палагусинець, М. Рижкова та інших. Дослідники розглядають реалізацію енергетичної політики держави на регіональному рівні, зовнішні особливості в енергетичній політиці України, безпекові виміри в євроінтеграції, та принципи енергетичної безпеки членів Організації Чорноморського економічного співробітництва. Важлива роль енергетики України, у контексті зовнішніх чинників на енергетичний комплекс, безпеку як складових економічної незалежності держави [48]. Наперед маємо зазначити, що більшість українських дослідників сходились на думці, що як зовнішньополітична складова, енергетичний вимір розвитку України розвивався, до великої війни, фрагментарно.

Цієї ж думки дотримується і Є. Єнько у роботі «Зовнішні аспекти енергетичної політики України». Тут виокремлені такі напрями у зовнішній енергетичній

політиці держави: потреба розвивати рівноправне партнерство в енергетиці, щоб формувати європейські стандарти у закупівлі і транспортуванні енергоносіїв; потреба поглибити кооперацію з Польщею та країнами Балтії у якості транзитних вузлів, що постачають енергетичні ресурси до ЄС; потреба посилити співробітництво з Азербайджаном, Казахстаном, Туркменістаном, Узбекистаном які можуть постачати нам енергоресурси; інтенсифікувати співпрацю у Центральноєвропейській ініціативі та Організації Чорноморського економічного співробітництва просуваючи наш транзитний потенціал; активізувати взаємодію з країнами Аравійського півострова [88].

На рівні європейського ринку Є. Єнько виокремлює такі тенденції в регіональному енергетичному ринку: формується спільна політика ЄС в енергетиці унаслідок війни між Україною та Росією, а також між Азербайджаном і Росією; реалізуються середньострокові двосторонні енергетичні проекти; проходить диверсифікація маршрутів, де постачаються енергетичні ресурси; іде лібералізація на енергетичному ринку.

На регіональному рівні, енергетична співпраця України проходить на основі забезпечення енергетичної безпеки держави. У цьому контексті вітчизняні автори визначають механізми в енергетичному суверенітеті України. Окремо аналізуються рівні в енергетичній безпеці де, щоб визначити її граничні значення використовують аналогові, законодавчі, експертні, порівняльні і розрахункові підходи. Отже, граничні рівні показників в енергетичній безпеці можуть залежати від рівня загроз чи ризиків, відтак енергетична незалежність держави В. Баранніковим характеризується як нормальна, передкризова і кризова [90].

Т. Сауляк представив концепцію диференціації проблеми безпеки між Україною та Європейським Союзом. Дослідник вважає, що у безпековому вимірі євроінтеграційної політики України існує залежність від безпеки політичних систем, від регіонального рівня безпеки та зовнішніх гарантіях для України. Сюди входять можливості в економічній безпеці, енергетичній безпеці, військовому співробітництві, участь у військових діях та загальні проблеми європейської

безпеки. Залишається як важливий напрям в енергетичній безпеці транзитний статус України [91].

Формування регіональної складової у енергетичній політиці розглядає О. Кушнірецька у роботі «Розвиток регіональної енергетичної політики: концептуальні засади та напрямки реалізації». Вона аналізує зовнішній рівень організаційних та правових, а також фінансових умов, що впливають на регіональну енергетику. Авторка аналізує особливості внутрішньої структури паливно–енергетичної системи України та її розвиток під впливом зовнішніх чинників, як от глобалізація, транснаціоналізм, кон’юнктурність та інші чинники.

Критерії в економічній безпеці України через її енергетичну незалежність вивчає В. Ксьонзенко в роботі «Енергетична безпека як визначальний чинник економічної незалежності України». Він аналізує політичні та економічні чинники що сприяють освоєнню, видобуванню і транспортуванню нафти з Каспійського регіону, і фактичні переваги чи недоліки цих маршрутів. Як головну проблему у цій сфері виділяють її недостатню забезпеченість власними енергоресурсами, відтак, залежність від імпорту, а також, як наслідок широкомасштабної війни, кризовий стан промислово–енергетичного комплексу нашої держави. Тому, як пріоритетний напрям, що забезпечить енергетичну безпеку України виділяють диверсифікацію джерел постачання енергії з Каспійського регіону та участь у будівництві нових трубопроводів. Це важливо і тому, що собівартість видобутку каспійської нафти менша, що дозволить їй бути конкурентоспроможною на світових і регіональних ринках [54].

Оцінюючи стан в енергетичній безпеці України І. Заремба визначає критерії та аналітичні і інформаційні показники цієї безпеки. Критеріальні показники це: особливості рівня, що забезпечить потреби України у паливно–енергетичних ресурсах у звичайному, надзвичайному та воєнному станах. Сюди відносять потребу паливно–енергетичних ресурсів, забезпечених за рахунок імпорту, стратегічні запаси енергетичних ресурсів, рівень енергоемності економіки, можливості використати існуючі виробничі потужності у

промислово–енергетичному комплексі. Аналітико–інформаційні показники включають: можливості ресурсного потенціалу в енергетиці і його розвиток, доступність світового енергетичного ресурсу, законність у забезпеченні енергетичної безпеки, баланси економічного інтересу держави, рівень відповідальності держави у забезпеченні енергетичної безпеки, умови в своєчасності і адекватності заходів, щодо захисту національних інтересів, інтеграція різних систем в енергетичній безпеці.

Важливим джерелом у міжнародній взаємодії у сфері енергетики є особливості розвитку у світовій енергетиці у взаємозалежності з глобалізацією, енергетичною безпекою та іншими змінами. Тут відносини експортерів та імпортерів викопного палива, не дають долати і рівень глобальних пробле людства, так і екологічних питань. Їх регулярне зіткнення унеможливило розробку механізму реалізації енергетичної безпеки. Відтак, у роботах представників Оксфордського інституту енергетичних досліджень стверджується, що під час конфліктогенності процесів доступу до енергетичного ресурсу, можливе сприяння міжнародного співробітництва з огляду на те, що перспективно, той хто володіє альтернативними джерелами енергії визначатиме нові структури взаємодії виробників та споживачів енергоносіїв [14;].

У цьому контексті, основну мету у міжнародній енергетичній політиці викладено у книзі Дж. Дойтча «Криза енергетичної політики». Автор там звертає увагу на існування глобальної енергетичної дилеми. А саме:

виокремлюють три пріоритети в енергетичній політиці – розробку уніфікованих підходів до екологічної проблематики, що пов’язана з енергетикою, потребу стимулювати перехід від викопного виду палива до використання певного відновлюваного джерела енергії, і потребу підвищити енергоефективність щоб знизити рівень залежності від імпорту вуглеводнів. Причина існування енергетичних криз тут називають низьку узгодженість міжнародних і національних енергетичних програм.

Продовжують вивчати проблеми у світовій енергетиці дослідники Д. Лакальє і Д. Паррілья. Це їх відома робота «Плаский енергетичний світ: можливості розпочати з кінця піку видобутку нафти». Тут автори досліджують як впливає глобалізація, індустріалізація та урбанізація на енергетичну сферу. Вони розкривають проблематику в енергетичній геополітиці та енергетичній безпеці, перенасиченість світових ринків енергетичними запасами, можливість забезпечити спільний доступ до енергоресурсів, умови їх попиту та споживання, а також умови їх транспортування.

А. Голдтау та Н. Сіттер вивчають як формується енергетична політика ЄС у поєднанні жорсткої та м'якої сили. Вони встановили, що сучасна енергетична політика характеризується у поєднанні м'якої сили та жорстких заходів, коли ринкова свобода на європейському енергетичному ринку доповнена цілеспрямованістю регуляторної політики. А. Голдтау та Н. Сіттер прийшли до висновку, що рівень нормотворчої потужності об'єднань має залежати від здатностей ЄС вплинути на зовнішній та внутрішній рівні енергетичних відносин, що склались в Європі [18].

Сьогодні в Україні сформувалась оригінальна наукова школа, що досліджує міжнародні, політичні, безпекові, економічні, екологічні, та соціальні рівні в енергетичному секторі держави. Це представники академічних, наукових та експертних кіл наукових та дослідних установ НАН України, Національного інституту стратегічних досліджень, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Українського центру економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова тощо. Зокрема це роботи О. Дікарєва, А. Дорошкевича, В. Ціватого та А. Шевцова, Є. Боброва, С. Воронцова, Н. Данилової, А. Діка, О. Дробахи, Є. Іншекова, Р. Енверова.

Тут дослідники розкривають енергетичне партнерство України та країн-членів ЄС у Центрально-Східній Європі, стан і перспективи українсько-російської, українсько-азербайджанської та українсько-турецької енергетичної співпраці та аналізують міжнародний досвід у формуванні національних енергетичних

стратегій. Дослідники зауважують наявність глобальних тенденцій у постачанні енергоресурсів, що призводить до політичних тисків, регіонального енергетичного конфлікту, навіть терористичного акту. Відтак, держави розробляють двосторонні та багатосторонні стратегії для зменшення негативності від наслідків енергетичних криз.

Безпекові підходи у захисті національних інтересів України в енергетичній галузі розкривають В. Бараннік, Є. Бобров, Г. Дарнопиха, М. Земляний та інші. Вони вважають, що основа енергетичної безпеки України це надійність у функціонуванні нафтогазового комплексу, імпорту вуглеводнів, умови як їх транспортують і зберігають. Отже, стратегічне завдання України це стимулювати енергозбереження і альтернативні джерела енергії, та можливість розвідувати нові запаси газу, укладати довгострокові контракти на його постачання, та можливість знизити податковий тиск на національний паливно–енергетичний комплекс [119]. Для цього необхідно розробляти показники, що формують стратегічні цілі із реалізації енергетичної безпеки. Такими складовими є: енергоносії у загальних об'ємах енергоспоживання, рівні освоєних та використаних внутрішніх енергоресурсів, комплекс енергогенеруючої технології, умови диверсифікації джерел і шляхів їх постачання, існування альтернативного джерела енергії та контроль за їх витратами. З цих показників дослідники виокремлюють напрями в енергетичній безпеці держави. Це можливість постачати енергоресурси у залежності від економічних потреб країни зі збереженням стабільного енергозабезпечення; знизити енергетичні потреби в економіці підвищивши її енергоефективність [20]. Дослідниками А. Шевцовим і М. Земляним додано, що енергетична незалежність України досягається за неможливості третіх держав здійснити політичні, економічні або енергетичні форми тиску на держав партнерів або вчинити щодо них інші дії до енергетичної дестабілізації. Також енергетична безпека та незалежність досягаються, якщо державоздатна повністю забезпечити внутрішній рівень енергетичних потреб або диверсифікувала структуру енергетичного

імпорту, коли втрачаючи одного чи кількох постачальників неможливо порушувати її енергетичні можливості [5].

Суттєвим є науковий доробок науково–дослідних установ НАН України в сфері енергетики. Це колективні монографії за редакцією Б. Стогнія, О. Кириленка та С. Денисюка, В. Ліра, У. Письменної та інших дослідників. Вчені аналізують стан та особливості розвиватись світовій енергетиці враховуючи впливи глобальних трендів у галузі, розкривають колізії, що формують європейський енергетичний ринок та перспективи створення і функціонування міждержавних електромереж України. Провідними фахівцями було розглянуто умови досягти оптимальний рівень в енергетичній безпеці України та альтернативні і сучасні шляхи постачати енергетичні ресурси до нашої держави. Національний інститут стратегічних досліджень також вивчає проблематику реалізації національних енергетичних інтересів. У цілому виділяють такі напрями досліджень в енергетичній галузі:

- концептуально–теоретичний. Тут вчені розкривають змістовні складові в енергетичній безпеці, досліджують головні впливи на неї, розглядають стратегію розвитку енергетики та енергетичного балансу України. Сюди входить проблематика ядерної безпеки, маршрути якими транспортують вуглеводні на державному рівні тощо;

- європейський напрям. Тут розробляють стратегії модернізації енергетики України у євроінтеграційному аспекті, аналізують можливості України приєднатися до європейського енергетичного ринку;

- міждержавний напрям. Він досліджує можливість використати енерготранзитний потенціал України у співпраці з країнами–експортерами енергоносіїв у Чорноморсько–Каспійського та Близько-східного регіонів;

- внутрішньополітичний напрям. Тут аналізуються проблеми «зеленої» енергетики українського Причорномор'я та Придунав'я та реалізація програм енергозбереження.

Підводячи підсумок джерельної та документальної баз, що досліджують енергетичний вимір національних інтересів України виділимо тенденцію у посиленні міжнародної взаємодії у подоланні енергетичної конфронтації. Також фахові наукові праці та офіційні першоджерела допомогли підійти до вирішення завдань роботи та узагальнити перспектив енергетичної співпраці України у євразії.

### **Висновки до першого розділу.**

Від другої половини XX і до першої чверті XXI ст. відбувалась зміна концепцій енергетичної складової в міжнародних відносинах, пов'язаних з політичними і економічними трансформаціями міжнародної системи.

Міжнародний дискурс сформував концептуальні підходи, які характеризують енергетичний вимір і взаємодію учасників захисту національних інтересів. До них відносять енергетичний неореалізм, неолібералізм,

конструктивізм, політекономічні, неомарксистські та міждисциплінарні напрями. Зазначимо, що енергетична складова у міжнародних відносинах представлена зовнішнім та внутрішнім вимірами. Зовнішній це здійснення державою зовнішньополітичного курсу, що формує належність в енергетичній безпеці, є підтримкою енергетичного суверенітету і незалежності у міждержавній взаємодії на міжнародному та регіональному рівні. На рівні внутрішнього стану створюють державно–приватну систему управління національними енергетичними ресурсами, що дозволить підтримати важливі інфраструктурні об’єкти. Тут вирішують питання володіння, обслуговування і використання родовищ природних ресурсів і запровадження інноваційних технологій. Енергетичні національні інтереси України реалізується забезпечуючи енергетичну незалежність держави, диверсифікацію енергоресурсів та пошук альтернативних джерел енергії. Відзначимо, що зараз, в умовах широкомасштабного вторгнення, переглядають механізми міждержавної взаємодії в енергетиці та трансформацію міжнародної енергетичної політичної і безпекової систем та реалізації проектів альтернативних енергетичних мереж.

## **РОЗДІЛ 2 ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ В ЕНЕРГЕТИЦІ**

### **2.1. Політико–економічний чинник національних інтересів України в енергетичній сфері**

Основними чинниками, що забезпечують національні інтереси України в енергетиці формується внутрішніми і зовнішніми умовами. До них відносять потребу створити рівноправну міжнародну енергетичну взаємодію; знизити рівень енергетичної залежності забезпечуючи надійність постачання енергоносіїв; потребу унеможливити політичний тиск на енергетичний сектор; забезпечити

сталий соціоекономічний розвиток використовуючи паливо та енергію за прийнятною якістю та ціною; підвищити рівень енергоефективності та споживання енергетичного ресурсу; зменшити екологічний вплив у енергетичному виробництві [38].

Один з головних пріоритетів для нас сьогодні, забезпечити енергетичну незалежність держави, що покращить політичний та економічний розвиток країни і змінить наш статус на міжнародній арені. Незалежні держави контролюють внутрішні запаси енергетичних ресурсів і захищають національний простір усуваючи зовнішні загрози. Сучасні міжнародні процеси можуть з деструкцією впливати на рівень енергетичної стабільності і незалежності держави, призводити до перманентного енергетичного конфлікту або протистояння. Іде формування нового енергетичного порядку, на який активно впливають США. Тож енергетичну незалежність держави розглядають як частину соціальної та політичної систем, на які мають вплив міжнародні процеси та актори міжнародних відносин [39]. Ця система то простір взаємодії енергетичних акторів, пов'язаних енергетичними відносинами, організаціями, енергетичними процесами на різних рівнях. Виокремлюють підсистеми держав–експортерів, держав–імпортерів та держав–транзитерів енергоресурсів.

Міжнародний енергетичний простір має високий рівень нестабільності та ескалацію в енергетичному міждержавному протистоянні щодо невідновлюваних енергетичних ресурсів. Відзначається, що двосторонні відносини здатні змінювати співвідношення сил в енергетичних об'єднаннях, що призводить до «багатократних негативних енергетичних метаморфоз» або глобальних криз. Активна взаємодія держав у зовнішніх енергетичних зв'язках, призводить до урегулювання криз у рамках енергетичних відносин через перемовини [42].

Зовнішній і внутрішній рівні енергетичної політики України характеризується суперечливістю у розвитку, невикористанням свого потенціалу, слабкою модернізацією в енергетичному секторі, реформуванням власного енергетичного ринку, трансформуванням політики енергопостачання і споживання.

Україна стає енергетично незалежною державою нарощуючи внутрішній видобуток газу, використовуючи енергію біомаси, підвищуючи рівень енергоефективності, залучаючи інвестиції щоб модернізувати вугледобувну, електричну та теплогенеруючу галузі України. Інституціональна основа в енергетичній незалежності це міжнародні та національні нормативні та правові акти, прийнятих упродовж останніх років. Це Енергетична стратегія України на період до 2030 року, «Біла книга енергетичної політики України: безпека та конкурентоспроможність» та низка інших стратегічних документів.

У них визначають ціль забезпечити енергетичну незалежність України з урахуванням сучасних викликів. Існує необхідність визначити стан енергетичного сектора України з пріоритетом забезпечити енергетичну безпеку та реалізацію євроінтеграційних прагнень України. Важливо запровадити сучасні підходи, прийняті в країнах ЄС, у стратегічному плануванні та практичній діяльності в енергетиці; формувати цілісну систему у державному управлінні енергетичного сектору та ін. Щоб забезпечити функціонування в енергетиці та підтримати національні інтереси сформована система органів державного управління. Загальнодержавний рівень це Президент України, Кабінет Міністрів України, Верховна рада України, Служба з питань економічної, соціальної та енергетичної безпеки Апарату Ради національної безпеки і оборони України, Національна комісія державного регулювання у енергетиці та комунальних послугах. Галузевий рівень – Міністерство енергетики та вугільної промисловості України, Міністерство з питань житлово–комунального господарства України, Міністерство екології та природних ресурсів України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Міністерство закордонних справ України, Державна інспекція ядерного регулювання України, Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України; низка інших державних та приватних структур. Загальнодержавний рівень національних інтересів України в енергетиці формує концептуальність підходів та напрямів, що забезпечують внутрішню та зовнішню енергетичну політику. Тут розробляють кроки, що усувають загрози в енергетичній

сфері; регулюють енергетичну сферу на міжнародних, національних та місцевих рівнях; ініціюють національні програми, що розвивають енергетичну сферу; затверджують інвестиційну політику розвитку енергетики; проводять реструктуризацію влади в енергетичній сфері.

Забезпечити національні інтереси України в енергетиці на галузевих рівнях реалізують підтримуючи міжнародну двосторонню та багатосторонню взаємодію України в енергетиці. Важливо тут впровадити державну політику у енергетиці та енергозбереженні; регулювати діяльність учасників національних енергетичних ринків; координувати процеси ринку енергоносіїв та захищати споживача.

На корпоративних рівнях реалізують державну політику за геологією і розвідкою надр, електроенергетикою, нафтою, газу, нафтопереробки, ядерної енергії, що дозволить забезпечувати міжнародні зобов'язання України, мають завдання підтримати енергетичний сектор, підвищити рівень забезпечення потреб в енергетичних ресурсах, модернізувати енергетичну інфраструктуру. Місцевий рівень виконує накладені повноваження в управлінні енергетикою, розміщує інфраструктурні об'єкти і формує тарифи.

Тому зараз спостерігають активізацію державної діяльності у енергетиці, щоб зробити її прибутковим сектором національної економіки. Проходить робота зі скасування системи субсидування в енергопостачанні, переходять до ринкового принципу ціноутворення, посилюють можливості незалежним регулятором на енергетичних ринках.

Щоб визначити як забезпечити національні інтереси України в енергетиці потрібно розуміти ресурсні можливості вуглеводня, вугільної галузі та електроенергії, і розуміти перспективи. Можливості ресурсів вуглеводня України оцінюють в 9,3 млрд т. На сьогодні ресурси по нафті розвідані на 37 %, газ – 39 %, а виробка – на 27,4 і 25,5 %. Причини таких темпів нарощування видобутку це війна, нестабільна внутрішня енергетична політика, низька рентабельність, знижені ціни, зміна податкового і рентного платежу [18]. У цих умовах держава може забезпечити частину споживання через внутрішні ресурси. Щорічно ми

видобуваємо близько 20 млрд куб м, а споживаємо 43 млрд куб м. Україна є енергозалежною державою, шукають альтернативи надходження енергоресурсів при загостренні українсько– російської війни [49].

Досягнені домовленості з ЄС упродовж 2022–2025 рр. дозволили Україні імпорт зі Словаччини 8-10 млрд куб м, з Польщі – 1,5 млрд куб м. Підписана угода про норвезький природний газ дозволила додатково диверсифікувати європейські реверсні поставки. Актуальною залишається перспектива постачання газу з Туркменістану та Казахстану через нові енергетичні коридори [15]. Один з інструментів, що диверсифікує постачання газу в Україну є будівництво сучасних газопроводів-інтерконекторів, відповідних станцій і модернізацією в українській газовій інфраструктурі. Це призведе до формування східноєвропейського газового вузла. Він дозволяє інтегруватись українським підземним газовим сховищам у європейську мережу, забезпечить можливості завантажити українську газову систему, сформує засади щоб укласти нові контракти між азійськими постачальниками та європейськими споживачами [50].

Тут способи диверсифікувати постачання газу з США, Азербайджану, Казахстану, Туркменістану, хоча тоді потрібно будувати сховища або LNGтермінали. До недоліків цих постачальників є висока вартість порівняно з природним газом. Тут і політичні ризики, що пов'язують з Туреччиною про те, як проходять танкери по протокам Босфор і Дарданелли, а переваги це формувати альтернативні способи доставляти газ в Україну, активізувати виробничу діяльність та інтегруватись до європейських газових мереж.

На тепер турецький напрям в енергетиці показує мало перспектив, оскільки проходження LNG– танкерів через їх протоки, мінімальний через війну Росії проти України, а також через зацікавленість туреччини експлуатувати власні сховища скрапленого газу. Альтернативою тут є можливість використовувати польські LNG-термінали, що дає можливість розширити постачання до нас газу. Для цього потрібно будувати магістральний газопровід Дроздовичі–Більче–Волиця. Його довжина 110 км, а продуктивність 8,0 млрд куб м на рік від Польщі до України та

7,0 млрд куб м на рік від України до Польщі. Попередньою вартістю цього будівництва до війни складала 245 млн дол.

Ідея створити інтерконектор Азербайджан–Грузія–Румунія, може бути альтернативним постачанню скрапленого газу. Однак, військові дії відклали його реалізацію. Зупинило цей проект і прийняття на рівні ЄС рішення будувати трансадріатичний потік (Азербайджан–Грузія– Туреччина–Греція–Італія). До цього долучились і рішення щодо додаткових трубопроводів через Болгарію, Грецію, Польщу, Хорватію, Латвію та Литву [55]. При цьому альтернатива, коли постачатиме скраплений газ у Європу США або Єгипет, Алжир, Катар є можливим за умов прийняття спільних політичних рішень на рівні США та ЄС. Тому реальне джерело, для процесу диверсифікації буде можливість створити східноєвропейський газовий

Експертами НАК «Нафтогаз України» зауважено, що є можливості повністю відмовитись від імпортного газу використовуючи внутрішні ресурси. Варто інвестувати та підвищувати енергоефективність та збільшувати внутрішній видобуток газу. Для цього приймаються відповідні нормативні та правові акти і створюється сприятливий інвестиційний клімат. У обсяг інвестиційного пакету в енергозбереженні та видобутку газу, має бути близько 40 млрд дол. Для цього НАК «Нафтогаз України» проводив заходи з енергоефективності та скоротив потребу в газі населенню з 22 млрд куб м на 2014 р. до 10 млрд куб м на 2025 р. Резерв та об'єм запасів природного газу в Україні оцінюють як більш ніж 1 трлн куб м. Це чи не найбільші в Європі. І це враховуючи виснаження родовищ, однак завдяки інвестиціям на 2020 р. Україна видобувала 27–29 млрд куб м газу в рік [58].

Забезпечити національні інтереси України у нафтопродуктах можливо через диверсифікацію і конкуренцію, і потребує менше законодавчого впливу порівняно з газом та вугіллям. Нафтопродукти поступаються природному газу щодо значимості енергоносіїв в Україні. На цьому ринку також був дисбаланс через низьку модернізацію нафтопереробних заводів, що призводило до надлишку

потужностей у первинній переробці нафти. Тому зараз ринок нафтопродуктів збалансовали через допомогу Азербайджані та ЄС, створені резервні запаси нафти і нафтопродуктів, залучені інвестиції [60].

У рамках євразійської співпраці згадують проекти з переробки каспійської нафти. Для цього мали використати нафтопровід Одеса–Броди щоб постачати нафту до західноукраїнських нафтопереробних заводів, а готової продукції – до ЄС. Аналітики зауважили, що Україна втратила можливості 1990–х початку 2000–років. Планували придбати частку міжнародного консорціуму в азербайджанському нафтовому блоці Азері–Чираг– Гюнешлі. Однак втратили вже досягнуту позицію у політичній підтримці США у комісії Кучма–Гор. Отож можемо претендувати лише на ту частину каспійської нафти, яка потенційно затребують країни у Центрально-Східній та Північно-Західній Європі. Реалізується це на у українського– європейському співробітництві залучаючи США. Після примирення Вірменії та Азербайджану понад 50 % каспійської нафти буде належати американським компаніям. Тому, після війни, Україна лобіюватиме залучення нафтопроводу Одеса– Броди щоб формувати повноцінну магістраль до Гданська (Польща). Тому, експерти вказують, що «...коли Україна замкне на собі частини у каспійському нафтовому транзиті в Європу, це буде сприятливий збіг зовнішніх обставин, і результат у цілеспрямованій державній політиці щодо каспійського регіону» [36]. І зараз, не дивлячись на військові дії, у галузі нафтопродуктів ми розширюємо можливості формувати резервуарні сховища, надаємо надра у користування та працюємо над збільшенням прозорості митниці і публічних закупівель. Тож ринок вуглеводнів може забезпечити національні інтереси України, оскільки законодавчо закріплено умови податкового режиму учасникам енергетичного ринку і узгоджені умови роботи державних і приватних компаній та стимулюють можливості видобутку вуглеводнів і для родовищ де складні умови видобутку.

Просувати національні інтереси України у цій галузі ускладнений через знижену рентабельність вуглевидобувних підприємств і бойові дії в Україні. Це призводить до можливості втратити провідні позиції держав–експортерів кам'яного вугілля. Потенціал вугільної промисловості України дозволить забезпечувати видобування вугілля 80–100 млн тон за рік за умови технологічної реструктуризації галузі. До 2014 р. ми видобували близько 80 млн тонн вугілля. При цьому 67 % його використовували в теплоенергетиці, 17 % йшло на брикетування та коксохімію, а 16 % – у чорну металургію. Тому до війни 45 % українські теплоелектростанції працювали на антрацитовій групі, 35 % – на газовій групі і 20 % – то газ. Внаслідок війни видобуток вугілля знизився на 32 %, антрацитової групи впав на 77,6 %, що призвело до формування вугільної залежності України.

Забезпечити національні інтереси України у вугільній галузі можливо при нарощуванні поставок вугілля морськими шляхами, модернізувавши роботу внутрішньої транспортної інфраструктури щоб забезпечити функціонування теплоелектростанцій та стабілізувати вугільний ринок, а також через модернізацію діючих вуглевидобувних підприємств. У електроенергетиці іде інтенсифікація діяльності із оновлення нормативної та правової бази, що регулюють ринок електроенергії. До початку війни, в Україні був профіцит електрогенеруючих потужностей. Тоді 50 % електроенергії виробляли атомні електростанції, а 35–40 % – теплові електростанції, тоді як 10–15 % виробляли гідроелектростанції. Внаслідок обстрілів, зупинка теплового сегменту електростанцій призвело до необхідності імпортування електроенергії на рівні 14–26 млрд кВт-год.

Безпеку у функціонуванні ядерних електростанцій натеper гарантує використання палива американської компанії Westinghouse. Ще в 2015 р. ДП НАЕК «Енергоатом» і Holtec International (США) було підписано додаткові угоди щоб будувати в Україні централізоване сховище для відпрацьованого ядерного палива. Також польська компанія Polenergia International реалізувала проект введення до експлуатації повітряної лінії у 750 кВ між Хмельницькою та Жешувською

атомними електростанціями. Також були залучені інвестиції для добудови третього і четвертого енергоблоків у Хмельницькій АЕС [58].

Можливості залучати енергоресурси України реалізуються збільшуючи частку у відновлюваній енергії паливно–енергетичного сектору країни. Потенціал цього сектора перевищував 60 млн т у.п./рік, що є інструментом, що гарантує енергетичну незалежність держави. Енергоефективність та енергозаощадження передбачає розроблення проектів законів енергетичної ефективності будінків та комерційного обліку комунальних послуг. Вже схвалили концепцію, щоб створити Фонд енергоефективності та ратифікували Паризьку угоду удосконалення екологічних норм і стандартів. Ці проекти дозволять розвинути проект «зеленої» енергетики [59].

Щоб розкрити перспективи в енергетичній незалежності України розроблено показники енергетичної сфери, які розробили фахівці у Світовій енергетичній раді. Це міжнародна організація включає більш 3000 державних і приватних установ, це 100 країн світу. Там досліджують рівень глобальних, державних, регіональних стратегій щоб стимулювати міжурядовий діалог, формувати збалансовану міжнародну енергетичну політику. Фахівцями було запропоновано концепцію «енергетичної трілемми». Вона досліджує та формує рекомендацій різним країнам за такими показниками:

- можливості енергетичної безпеки. Включають ефективність організації постачати первинну енергії від національного і міжнародного джерела. Сюди входить рівень надійності енергетичної інфраструктури і здатності постачальника енергії задовольняти поточні і перспективні попити;
- можливості енергетичної рівності. Має проявлятися як наявності і доступності енергії населенню;
- можливості екологічної стійкості. Визначають міру ефективності пропозиції і попиту щодо енергії, разом з розвитком пропозиції щодо енергії поновлюваного або маловуглецевого джерела.

Процеси та енергетичні проблеми сучасності дозволили сформувати умови загального рівня в енергетичній стійкості, що дозволить оцінювати світову, регіональні та національні енергетичні сфери та виявляти переваги на недоліки в національній енергетичній системі щоб формувати напрями, що її удосконалять. Оцінка «А» присвоять країні з дуже високим рівнем енергетичної продуктивності. Оцінку «В» країні з високим рівнем в енергетичній продуктивності. Оцінку «С» країні, що має середню енергетичну продуктивність, а оцінку «D» має низька енергетична продуктивність [61]. У дослідженнях брали участь 129 країн. До країн з дуже високими показниками енергетичної продуктивності входили європейські країни та Канада і Нова Зеландія. Україна, демонструвала середній або низький рівні енергетичної продуктивності у 2011–2015 роках, займаючи 94 або 110 місця.

Причина такої продуктивності у високій залежності від імпорту нафти і газу, неефективність інфраструктури і недостатність рівня розвитку ринку. Не зважаючи на війну, ми долаємо названі проблеми у рамках національної енергетичної політики. Відбулась заміна російського газу постачанням з Європи, оптимізується видобуток вітчизняної нафти і газу, розвиваємо атомну енергетику. Для виконання цих завдань уряд підготував законодавчі ініціативи у державному регулюванні енергетики, ефективному використанні енергетичного ресурсу, постачання природного газу для населення тощо. Щоб забезпечити енергетичну незалежність Україна розвиває багатосторонні та двосторонні партнерства з альтернативними напрямками постачання з Азербайджану, Казахстану, Норвегії. Ми розширюємо транзитні потоки через Україну, обслуговуємо міжнародні енергетичні проекти. Відтак, енергетичну незалежність в національних інтересах підтримують можливості державних інституцій узгодити внутрішні протиріччя, ефективно подолати загрози зовнішніх викликів.

## **2.2. Впливи безпекових складових національних інтересів України на енергетичну сферу**

Безпековий та інформаційний чинник національних інтересів України в енергетиці розкрито через можливості розширити напрями у міжнародній співпраці, потребу уникнути конфліктогенності багатосторонньої та двосторонньої взаємодії, знизити рівень в енергетичній залежності, забезпечити надійність в енергопостачанні, гарантувати екологічні норми і стандарти. До причин такого рівня в енергетичній безпеці держави, відносять незавершений процес реформ у енергетичному секторі, захоплені РФ енергетичні об'єкти і ресурси в АР Крим. Значний удар зробили воєнні дії в Україні, що блокували поставки енергоресурсів і пошкодили енергетичну інфраструктуру. Тому, щоб вирішити кризові ситуації в енергетиці держава планує залучити приватні компанії, щоби зробити аналіз енергетичних ризиків, забезпечити функціонування підприємств у кризах та формувати стратегічні енергетичні ресурси. Існуючий рівень залежності України від зовнішнього монопольного постачання, головна загроза енергетичної та національної безпеки держави. Щоб уникнути цього необхідно диверсифікувати маршрути і технології транспортування енергоресурсів, поглибити співпрацю Україна–ЄС та країни Центральної Азії і Південного Кавказу та провести повноцінне реформування в національному енергетичному секторі [10].

Щоб забезпечити національні інтереси України в енергетичній безпеці Національний інститут стратегічних досліджень розробив У проекті вітчизняної концепції енергетичної безпеки, зазначають незадовільні показники у функціонуванні енергозабезпечення, неефективність роботи державної влади, високу енергетичну залежність країни, недосконалу нормативну та правову базу, недопрацьований енергетичний імпорт, низький рівень у фінансуванні енергетики, недостатню енергоефективність, нечіткі стандарти в охороні навколишнього середовища. Енергетична безпека України реалізується органами державної влади; керівництвом в національному енергетичному секторі; керівництвом у профільних галузях та підприємствах що постачають і споживають енергетичні ресурси;

громадяни, що споживають паливо та енергію; громадськими організаціями, що є контролюючими у дотриманні прав громадян [38].

Відтак, забезпечити належний рівень в енергетичній незалежності України мають забезпечити рівноправність двосторонніх та багатосторонніх відносин з постачальників ресурсу; удосконалення процесів інтегрування української та європейських енергосистем; реалізація міжнародних енергетичних проектів з ЄС, США, Азербайджаном, Казахстаном про диверсифікацію постачання енергоносіїв. Важлива активізація проектів за участі України щоби розробляти закордонні нафтогазові родовища і будувати інфраструктуру для видобування та транспортування енергопродуктів; іде урегулювання правил для транзитуювання газу та нафти по території України; збільшуються внутрішні і забезпечується можливості використати вторинні енергоресурси, формуються їх стратегічні запаси. У енергозабезпеченні в національній економіці створюються умови фінансово оновити енергетичні компанії і залучити кредити, інвестиції, формується інфраструктура енергетичного ринку, удосконалюється політика розвитку енергетичного сектору, стандартизується умови енергетичного балансу країни з європейським досвідом [38].

Дотримуватись стандарту у захисті навколишнього середовища використовуючи енергетичні ресурси, є складовою сфери національних інтересів України. Тут залучають розробляти та використовувати ядерні реактори нового з належними рівнями у внутрішній безпеці, будують сховища для відпрацьованого ядерного палива, розробляють власне ядерне паливо, використовують новітні способи очистити відходи теплоелектростанцій, забезпечують можливість відновити екосистеми районів видобутку корисних копалин, сприяють роботі української нафтопереробки, запроваджують сучасні технології переробки [38].

Головний державний орган координації та контролю загальнодержавного рівня в енергетичній безпеці є Рада національної безпеки і оборони України. В указі Президента України № 287/2015 щодо рішень Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 р. вказано: «Стратегія в національній безпеці України»

до нагальних загроз національної безпеки в країні у зв'язку з агресією діями Росії виділяють «...можливість блокувати зусилля України протидіяти монополії у стратегічних галузях економіки для російського капіталу, позбавитись залежності від монополії постачання критичної сировини, енергетичних ресурсів». Тут виділяють ризики, щоб не дозволити підтримати певні рівні в енергетичній безпеці держави: «...можливість спотворити ринковий механізм в енергетиці, недостатність рівня диверсифікованих джерел у постачанні технологій, загроза криміналізувати та корумпувати енергетичну сферу, недовіра політики енергетичної ефективності і енергозабезпечення» [64].

Крім співпраці з ЄС документ про умови взаємодії з НАТО, щоб досягти критеріїв, що допоможуть набути членство в організації. Важливо тут поглибити співпрацю у енергетичній безпеці, науці і технологіях щоб захистити навколишнє середовище. Регіональний рівень забезпечить захист та територіальну цілісність держави. Реалізуючи економічні та енергетичні проекти, Україна посилює рівень кооперації у Веймарському трикутнику, Вишеградській групі, ЦЄІ та ОЧЕС, що сприяє формуванню умов залучити іноземні інвестиції в енергетику і транспорт як підтримку у національній безпеці [64].

Документ виділяє пріоритетність забезпечити енергетичну безпеку України. Серед цих пріоритетів виокремлюють «...реформувати енергетичні ринки, забезпечити прозору господарську діяльність, конкуренцію на них та демонополізацію, інтегрування кластерів в енергетичному секторі України до енерго ринку ЄС та в системи у європейській енергетичній безпеці; підвищити енергетичну ефективність та забезпечити енергозберігання; диверсифікувати джерела для енергопостачання, подолати залежності від постачальників енергетичного ресурсу і технологій, розвивати відновлювану та ядерну енергетику з пріоритетністю в екологічній, ядерній та радіаційній безпеці; створити умови щоб надійно забезпечувати та транзитувати енергоресурси по території України, захищати енергетичну інфраструктуру від терористичних загроз; формувати системність в енергозабезпеченні національної економіки і в суспільстві в

особливий період». Безпекові складові в критичній інфраструктурі, і енергетичній, були додані до указу як одні з пріоритетних систем у державному безпековому управлінні [64].

Забезпечити промислову та екологічну енергетичну безпеку з 2014 р. оновлювалось українське законодавство:

- приписи стандартів у операційній безпеці через функціонал в об'єднаній енергетичній системі України та визначені законодавством засади функціонування на ринках електроенергії в Україні, що набрав чинності з 01.07.2017 р. [68];

- приписи основних правових, економічних та організаційних засад у національній нафтогазовій галузі. Її здатність інтегруватись до ринків держав Енергетичного Співтовариства; зміни у відносинах, пов'язаних з користуванням нафтогазоносних надр, умовами видобутку, транспортування, зберігання та використання нафти, газу та їх переробка щоби забезпечити енергетичну безпеку України. Це і рівень кризових ситуацій та систем заходів щоб реагувати на загрози у постачанні газу, що регламентовані законами про нафту та газ та умовами ринку природного газу і природних монополій [171];

- умови правил, що проектують, будівництво, експлуатацію, капітальний ремонт та реконструкцію об'єктів у трубопровідному транспорті, організовують безпеку та охорону праці, дотримуються діючих норм і правил у безпеці та технічній експлуатації трубопроводів, правила у пожежній охороні та охороні навколишнього середовища зафіксованих у законодавстві про трубопровідний транспорт;

- особливості пріоритетів, що надають безпеку людині та навколишньому середовищу, реалізація прав і обов'язків громадян у галузі ядерної енергетики, діяльність, що пов'язують з ядерними установками та джерелами іонізуючого випромінювання. Тут і правові основи міжнародного зобов'язання України у використанні ядерної енергії [73];

- умови безпекових вимог, коли проводять гірничі і підривні роботи розробляючи родовища корисних копалин та використовуючи надра для цілей зафіксованих в кодексі про надра;

- особливості завдань певного підприємства, установи та організації у паливному та енергетичному комплексі в особливий період. Це проведення заходів безпеки, охорона та оборона об'єктів, передумови, що мінімізують загрози для населення, що проживають близько від об'єкта енергетичного комплексу. Ці завдання теж розписані у законодавстві про паливно–енергетичний комплекс в особливий період [75].

Вітчизняні експерти твердять, що чинні нормативні та правові акти в енергетичній безпеці галузеві і враховують зміну у функціонуванні енергетичного сектору, що знизило рівень ефективності заходів протидії енергетичній загрозі[76]. Наразі Україна вимушено послаблює позиції як держава–транзитер енергоресурсу. В умовах війни ми потребуємо повну реструктуризацію у нафтопереробній галузі, як наслідок відсутньої державної стратегії в енергетичному розвитку. Як вихід з цієї ситуації залучені незалежні експерти, науковці, представники галузевих об'єднань та громадських організацій.

Коли захопили українські енергетичні активи в АР Крим та знищили під час війни з 2022 року, актуалізувалось питання чинному українському урядові у захисті національних інтересів вирішити проблему формування структури у державному і приватному захисті енергетичної інфраструктури держави. Умови у міжнародній співпраці Центру передового досвіду НАТО з проблематики в енергетичній безпеці; можливість недопустити використати енергетику як інструмент ведення війни нового покоління; удосконалити систему електричної мережі України, як вразливий об'єкт гібридної війни; усунути питання, пов'язані із ціною газу для України та створити обхідні маршрути транспортування вуглеводнів. Рівень ефективності у енергетичній зброї ґрунтують на монополії у поставках, чи є надлишок трубопровідних потужностей та чи сприяє це ціноутворенню на енергоресурси [78].

Позиція європейців у енергетичній безпеці характеризують поміркованою, де інтенсивність енергетичної взаємодії залежить від країн у Центрально–Східній Європі з огляду на їх економічні вигоди. Тут існує єдність щодо можливостей поглибити європейську політику диверсифікації у постачаннях газу та зниженні залежності від постачальників, а також проблема підвищеної готовності захищати критичну інфраструктуру. Зараз є активне залучення до цих процесів і України на рівні НАТО [78]. Сьогодні євроатлантичною спільнотою є усвідомлення необхідності підтримувати енергетичну безпеку України через її міжнародне транзитне положення, а тому забезпечити стабільність в Україні є на порядку денному міжнародних засідань та консультацій.

Особливої уваги зрештою є кібервразливість в енергетичній інфраструктурі України, та інших країн. На прикладі української воєнної ситуації розуміємо, які дії проти енергетичної системи завдають: «...захоплюють об'єкти енергетики і використовують їх; руйнують енергетичні об'єкти, систему енергетичного і водопостачання; захоплюють об'єкти для їх демонтажу та вивезять обладнання; перешкоджають можливості відновити пошкоджену інфраструктуру та відновити нормальне життя громадян; кібератаки, що призводять до можливості порушити енергопостачання регіонів». Тому, кібервразливість інфраструктури призводить до зростання кіберчутливості в енергетичних системах. Протистояти тут можна активізувавши міжнародну взаємодію у енергетичній безпеці, забезпечити захист громадян країни чи регіону, проводити контррозвідальний захист національного інтересу держави, реалізувати заходи фактичного захисту на ядерних об'єктах [78]. Щоб забезпечити національні інтереси України у видобутку вуглеводнів, вітчизняними аналітиками запропоновано створення спеціального національного фонду, де накопичуються доходи держави від експлуатації і реалізації нафти і газу. Організація такого фонду забезпечить відкритий та контрольований обсяг видобутих нафти і газу; це сприятиме встановленню стандартів відповідальності інвестора за сплати державі грошей від реалізації державних частин продукції і

плати за використання надрами; підвищить соціоекономічне забезпечення у населених пунктах, де є родовища [79].

Щодо кримської проблеми, то порушена територіальна цілісність України у зв'язку з анексією АР Крим та подальшими військовими діями, призводить до дестабілізації безпеки держави, виникла загроза у газовій залежності України від постачальників, зменшилися можливості використати внутрішні ресурси щоб підтримати енергетичну незалежність держави. Зокрема, була захоплена важлива національна (кримська та донбаська) енергетична інфраструктура і видобувні платформи на Чорному та Азовському морях, що складало 24,5 % від загальних запасів вуглеводнів. І хоча усунули російські компанії, війна створила військові та політичні ризики в районах з перспективним видобутком вуглеводнів. Існують загрози кіберураження в українській енергетичній інфраструктурі, можливість диверсій на газопроводах. Також активізувався політичний, економічний та військовий вплив Росії на країни, через які проходять неросійські транзитні магістралі, тому експерти дають рекомендації посилювати безпеку трубопроводного маршруту та постачати вуглеводні і поглиблювати енергетичну співпрацю України [78].

Енергетично дестабілізувати Україну можливо через неспроможність використовувати потенціал вітчизняного видобутку вуглеводню щоб зменшити енергетичну залежність від постачання, що дозволить досягати національну енергетичну незалежність [12].

Забезпечити національні інтереси України у енергетичній безпеці можна через участь у міжнародних організаціях, що дозволить обговорювати і приймати розвиток у світовому енергетичному секторі. Держава входить до Європейської економічної комісії ООН, групи Світового банку, МАГАТЕ, Групі ядерних постачальника, Підготовчої Комісії Організації Договору всеосяжної заборони ядерних випробувань. Приєднуємось до Статуту Міжнародного агентства з відновлюваної енергії та до Міжнародного енергетичного агентства, Енергетичних співтовариств ОЧЕС і ЦЄІ [13]. Україна є у низці установ ООН, що дозволить

ефективно забезпечити умови підтримки енергетичної безпеки. У Європейській економічній комісії ООН та Комісії сталого розвитку ООН, Україна зміцнює співробітництво у енергетиці, транспорті та економічній інтеграції, отримує технічну допомогу у цих галузях.

Співробітництво з МАГАТЕ поглиблює взаємодії Україна–ЄС–МАГАТЕ. Головний напрям співпраці це технічна допомога Агентства по експлуатації Чорнобильської атомної електростанції, умови безпечного поводження з радіоактивними відходами на ядерних об'єктах. Це і радіологічна підтримка територій, які постраждали від аварії; можливості удосконалити інфраструктуру та стандарти у ядерній та радіаційній безпеці, можливість покращити екологічний радіаційний моніторинг; запровадити науково–технічні досягнення для ядерної галузі; провести загальну оцінку з безпеки у радіоактивних відходах. Діє Міжнародний проект з інноваційності ядерних реакторів та паливного циклу у рамках Програми технічного співробітництва МАГАТЕ. Реалізуються національні проекти в галузі безпеки на атомних електростанціях, створена інфраструктура з дезактивації. Іде рекультивація та реконструкція уранових шахт і об'єктів з видобутку урану, робота з радіоактивними відходами. Перспективні проекти, Держатомрегулювання України у державній експертизі біологічної дозиметрії на Чорнобильській атомній електростанції пов'язані із безпекою [15].

Наступний рівень національних інтересів України у енергетиці це робота Групи ядерних постачальників, у рамках Підготовчої Комісії Організації Договору заборони ядерних випробувань.

У рамках нашого вступу до ЄС є перспектива вступу до Міжнародного енергетичного агентства, яке вже надає енергетичну підтримку Україні та 29 країнам–членам. На рівні регіону ми співпрацюємо організаціями з Енергетичного співтовариства, Організації Чорноморського економічного співробітництва та Центральноєвропейська ініціатива. Україна є стороною Енергетичного Співтовариства, яке формує правове та економічне підґрунтя щоб розвивати взаємодію членів транспортуютних магістралей. Це дозволило інтегрувати наш

енергоринок та створювати уніфікацію механізмів у транскордонній передачі енергоресурсів. Іде узгодження українського та європейського законодавств в енергетиці, підвищується функціонування у національному енергетичному ринку, стабілізуються умови енергетичного сектору, стимулюється регіональна співпраця у Південній та Східній Європі, маємо доступ до новітньої енергозберігаючої технології [10].

В Організації Чорноморського економічного співробітництва просуваємо інтереси української держави у транспорті, комунікаціях, фінансах, енергетиці, екології та туризмі. Допоміжні робочі галузеві групи обговорюють питання створення Чорноморського енергетичного ринку, забезпечення енергоефективності у державах-членах, запроваджують технології виробництва «зеленої енергії». Іде поглиблення співробітництва у розвідці вуглеводневих ресурсів у Чорному морі та формується спільна електрична система [24].

Пріоритетний напрям в енергетичному співробітництві є участь у Центральноевропейській ініціативі у енергетиці, промисловому розвитку, науці і технологіях, транспорті, транскордонному співробітництві. Наші науковці беруть участь у роботі ЦЄІ за транскордонним співробітництвом, транспортом, енергетикою, наукою і технологіями, залучені до реалізації програми PRAISE з біопалива [15; 16].

До сучасних напрямів співробітництва України з країнами Каспійського регіону, відносять потенційні перспективи постачання енергетичних ресурсів. Це формування двосторонніх та багатосторонніх взаємодій України з Азербайджанською, Туркменською і Казахською сторонами. Вплив на співпрацю з названими країнами здійснює Російська Федерація, Європа, США як країна, що впливає на формування обхідних шляхів їх постачання як на західному, так і на східному напрямках.

Основа співпраці України та Азербайджану в енергетиці є Договір про основи міждержавних відносин (1991 р.). Країни зобов'язуються опікуватись розвитком транзитних транспортних і трубопроводних шляхів, реалізувати

енергетичні та економічні проекти [17]. Для транспортування вуглеводнів з Азербайджану має значення:

- наслідки територіального конфлікту Азербайджану і Вірменії, ще впливають на роботу трубопроводу Азербайджан–Вірменія–Грузія. Однак, вже побудували прямі нафтові та газопроводи Азербайджан–Грузія, Азербайджан–Росія, Азербайджан–Туреччина, з'єднання з якими ускладнює війна в Україні;

- на жаль не реалізовано Каспійсько–Чорноморсько–Балтійський енерготранзитний простір. Тут планували створити транспортний коридор Баку–Супса–Одеса–Броди–Гданськ–Полоцьк щоб залучити енергоресурси з Казахстану та Туркменистану. Причиною не запуску проекту називають не завершене будівництво цього трубопроводу через ресурсну неспроможність Азербайджану заповнити його, і відсутні гарантійні обсяги постачати нафту до ЄС. Також причина це відсутні міжурядові угоди постачати і споживати нафту, що переорієнтувало Азербайджан експортувати нафтопродукти споруджуючи власні нафтопереробні підприємства;

- відмова азербайджанською стороною постачати скраплений газ до України під політичним тиском Росії та вплив азербайджансько–вірменських відносин, що значно визначають міжнародну взаємодію Азербайджан–Україна.

У 2016 році під час офіційного візиту Президента України до Азербайджанської Республіки ініціювали відновлення співпраці в енергетиці залучивши азербайджанський ресурсний потенціал та можливості нашого транзиту, розширивши доступ азербайджанських інвесторів до українського енергетичного ринку. Було відновлено проект Одеса–Броди, щоб постачати нафту з Туркменістану і Казахстану до Європи, коли Азербайджан та України виступають транзитними державами [39].

Тобто Україна ініціює відродити багатосторонній формат взаємодії між Каспійським, Чорним і Балтійським морями. Реалізувати співпрацю можна за

політичної волі у державному керівництві країн та відновлення нашої позиції регіонального лідера. Важливий чинник забезпечити енергетичну безпеку України зміцнити співробітництво з Туркменістаном у нафтогазовій промисловості. Тут політична позиція Росії по українсько–туркменській співпраці не реалізована оскільки Росія, яка контролює трубопроводи, уклала з Туркменістаном, Казахстаном і Узбекистаном низку довгострокових угод до 2028 р. ПАТ «Газпром» має право скупити туркменський, казахських та узбецький газ на їх кордоні, за власними цінами перепродавав країнам ЄС [20].

Україна та Туркменістан створили міцну договірну та правову базу в енергетиці, щодо купівлі природного газу (2000–2003 років), спільних технічних досліджень геологічних та геофізичних інформації та щодо договірної території Гарабогаз (2001 р.; 2002 р.)[22].

Під час офіційного візиту Президента України до Туркменістану в жовтні 2015 р., наголосили на перспективах відновити співпрацю в енергетиці, будівництві, транспорті, машинобудівні і переробній промисловості. Виокремлюють взаємодію на рівні ООН та ОБСЄ щоб забезпечити глобальну енергетичну безпеку та протидію міжнародному тероризму [23]. Потенціалом у двосторонньому співробітництві в енергетичній і транспортній галузі, є можливість збільшити поставки до України продукції паливного комплексу, через розробку Туркменістаном транспортної мережі у Східно–Західних та Північно–Південних напрямках, щоб з'єднати Каспійсько–Чорноморський басейн та Північне та Балтійське моря [24].

Українсько–казахська взаємодію в енергетиці спрямовували на магістральні можливості України. Підписали угоду щодо участі України в нафтогазовому комплексі Республіки Казахстан (1992 р.), документи щодо співробітництва в нафтогазовій промисловості (1997 р.), щодо постачання казахської нафти в Україну та її транзит по території України у 2004 році [25]. Перспективний напрям у двосторонній енергетичній співпраці є можливості

розроблять казахстанські родовища нафти, газу, металів, урану; створити спільні підприємства у енергетиці; умови співпраці в ядерній та енергетичній галузях у рамках спільних підприємств ядерного палива.

Отже, щоб забезпечити національні інтереси України в енергетиці враховуючи політичні, економічні, безпекові, інформаційні чинники, держава закладає підґрунтя в енергетичній інтеграції України та Європейського Союзу об'єднуючи інфраструктуру України, Польщі, Словаччини та Угорщини. Тут Азербайджан, Туркменістан, Казахстан є потенційними постачальниками ресурсів, Туреччина, країною, яка може постачати енергетичні ресурси через територіальну юрисдикцію Босфора і Дарданелл та будівництво нових трансадриатичних трубопроводів до Європи, а Російська Федерація та Білорусь, не дивлячись на їх участь у війні проти України, залишаються країнами–постачальниками енергетичних ресурсів.

## Висновки до розділу 2

Виділяють позитивність, негативність та перспективність тенденцій, що забезпечать національні інтереси України в енергетиці, міжнародній політиці та економіці.

Позитивною тенденцією є фактичне припинення російського газового імпорту та збільшення поставок з Європи. Сформовано організаційну та інституціональну основу у торгівлі енергетичних ресурсів з ЄС, поглиблено технологічну інтеграцію України у європейський енергетичний ринок, ідуть поставки неросійського ядерного палива, продовжуються енергоефективні програми.

Негативними тенденціями є низька модернізація та реструктуризація в енергетичному секторі України,. Формується сприятливий інвестиційний клімат, для постачання вугілля на українські теплоелектростанції, забезпечуються умови відшкодувати собівартість енергетичних ресурсів.

Перспективними тенденціями є проведена демонополізація у національному енергетичному секторі, прийняті закони щодо ринку електричної енергії, відокремлені окремі види діяльності в електроенергетиці, розвивається державна підтримка у вугільній промисловості, активізована діяльність Національної комісії з державної регуляції енергетики та комунальних послуг. Також запроваджено національний план, щоб скоротити викиди від спалювальних установок, забезпечується належне нормативно–правове регулювання у інвестиційній сфері України, та формується стратегічний резерв в енергетичних ресурсах. Ми продовжуємо диверсифікацію постачання енергоресурсів через співробітництво з країнами Південного Кавказу та Європейського Союзу.

## **РОЗДІЛ 3 ДВОСТОРОННІ ВІДНОСИНИ УКРАЇНИ В ЕНЕРГЕТИЧНІЙ СФЕРІ**

### **3.1. Особливості енергетичної співпраці Україна та Європейський Союз**

Стабільність в енергозабезпеченні у країнах–членах ЄС є пріоритетом у зовнішньополітичній діяльності цього утворення. Це було нагальним вищем через використання Росією імпортозалежності у європейських країнах від російського енергоринку. Це і протистояння України та Республікою Білорусь у 2000–х роках; і загострені українсько–російські відносини після анексії Криму і військові дії на Сході України у 2014 році. Як наслідок, на наднаціональних рівнях оновили енергетичну політику у ЄС, що поглибило енергетичне співробітництво Українати ЄС.

У більшості країн ЄС немає власних запасів корисних копалин. Тільки у 12 є поклади нафти, природний газ і вугілля, при енергетичній залежності економіки після розширення ЄС у 10–17 %. З 1990–х до 2000-х років, Європейською комісією прийнято перший та другий енергетичні пакети, які регулюють енергозабезпечення у країнах–членах щоб формувати єдиний енергетичний ринок. У 2006 р. Європейською комісією розроблена стратегія в енергетичній політиці Європи, де визначили короткострокові і довгострокові напрямки роботи, сформували ціль в енергетичній політиці ЄС, виокремили загрози в безпеці щоб зменшити зовнішню залежність ЄС від імпорту вуглеводнів. Продовжив політику забезпечення зовнішньополітичного інтересу ЄС у поставках газу та електроенергії третій енергетичний пакет (2009 р.). Він дозволив забезпечувати енергетичну конкурентоспроможність, підвищив рівень технічних стандартів та покращив інвестиції [22].

Поглибили процеси, що формували спільну енергетичну політику ЄС підписи під Лісабонським договором (2007 р.). Там визначили як функціонуватиме європейський енергетичний ринок, щоб забезпечити безпеку у постачанні енергії

до ЄС та об'єднати енергетичні мережі, заохотивши енергоефективність та енергозбереження, а також розвиток нових видів енергії [23]. Там містились положення щодо обов'язкової колективної відповідальності держав–учасниць ЄС перед жертвами агресії, із зобов'язаннями інших країн допомагати і підтримувати їх можливими засобами. Пункт стосувався військової проблеми та можливості забезпечити енергетичну безпеку ЄС. Спільна енергетична політика та спільна зовнішня політика ЄС були відображені у стратегії «Енергетика–2020» (2011 року). В ній забезпечувався безперебійний доступ до енергетики і послуг за прийнятними для споживача цінами [24].

Після загострення двосторонніх відносин України та Російської Федерації у 2014 році у ЄС розробили принципи європейської стратегії в енергетичній безпеці, де окреслено напрями, що забезпечать енергетичні зовнішньополітичні інтереси. Це можливості формувати спільну зовнішню енергетичну політику в країнах–членах ЄС та переглянуті міжурядові енергетичні угоди ЄС та інших держав щоб запобігти тиску постачальників. Ішла диверсифікація маршрутів щоби підвищити ефективність Росії, Норвегії та Саудівської Аравії, та пошук партнерів у країнах у Каспійському регіоні. Збільшувалось внутрішнє виробництво енергії в ЄС; формувалась внутрішній енергетичний ринок, створювались відсутні інфраструктурні ланки для реакції на перебої постачання енергії, підвищувався захист критичної інфраструктури [25]. Ці положення поклали в стратегію побудови Енергетичного союзу ЄС (2015 р.).

Сучасну зовнішню енергетичну політику ЄС реалізують диверсифікувавши поставки енергоносіїв; відновлюють атомну енергетику і застосовують сучасні технології у будівництві щоб забезпечити безпеку експлуатації на атомних електростанціях; розвивають сектор альтернативної і поновлюваної енергії щоб скоротити споживання нафти і газу, та забезпечити електроенергією віддалені населені пункти, та знизити обсяг викиду вуглекислих газів в атмосферу.

Співпраця Україн - ЄС ґрунтується на нормах у європейському енергетичному законодавстві, що сприяє енергетичній незалежності України. Воно

діє на надійному постачанні енергоносія, конкурентному інтегрованому українському енергетичному ринку, розширенні конкуренції на принципах свободи руху товарів, капіталу та робочої сили [18]. Енергетична взаємодія України та ЄС визначена у Меморандумі взаєморозуміння у співробітництві в енергетиці (2005 р.). Він передбачає реалізувати дорожні карти в напрямках ядерної безпеки; інтеграції електроенергії та газу; підвищенні безпеки в енергопостачанні і транзиті вуглеводнів; підвищенні техніки безпеки і охороні довкілля [29].

Наступний документ в енергетичному співробітництві України та ЄС, Угода про асоціацію (2014 р.). Це можливості обміну досвідом щоб створити механізм що попереджає аварії на енергетичному об'єкті, як от наслідки Чорнобильської катастрофи. Це можливості використати інфраструктуру, формувати незалежний регуляторний орган в енергетиці, здійснювати прозору діяльність видобутку вуглеводнів. Цю співпрацю регулює Договір про заснування Енергетичного Співтовариства. Він є чинним для України з 2011 р. і ми запровадили європейські стандарти для українського енергетичного сектору [22]. Тому, договірною базою енергетичної сфери України та ЄС є ефективна платформа щоб реалізувати спільні політичні заходи, диверсифікувати поставки енергоресурсу та забезпечити енергетичну безпеку і незалежність і ЄС і українську державу.

Продовжити розпочатий процес допоміг Меморандум взаєморозуміння у формуванні спільних підходів щоб вирішити проблеми диверсифікації та безпеку у постачанні природного газу в Центральну і Південно–Східну Європейську газову ініціативу 2015 року, що посилить безпеку в енергопостачанні, сприятиме інтеграції та конкуренції регіональних енергетичних ринків на основі інфраструктурних проектів Трансадриатичного газопроводу. Будують термінал скрапленого газу в Хорватії, поєднують трубопроводи Болгарської, Грецької і Сербської сторін [23]. У березні 2016 р. Європейською комісією прийнято рішення щодо будівництва Трансадриатичного газопроводу за участі європейських компаній

та нафтових компаній з Азербайджанської Республіки. Це завершить проект південного коридору щоб забезпечити енергетичну безпеку ЄС [24].

У 2015 році ми звертались до європейців про оновлення концепції співпраці, щоб долучитись до повного членства в Енергетичному Союзі ЄС. Як результат підписали Меморандум щодо реалізації проекту «Енергетичний міст Україна–Європейський Союз» між НАЕК «Енергоатом» та Polenergia International S.a.r. Тому договори українських операторів у газотранспортній системі ПАТ «Укртрансгаз» та угорських операторів FGSZ щоб сполучити транскордонні газопроводи України та Угорщини. Поглибити співпрацю допоможе робота України та європейських компаній і асоціацій. Це асоціація «Український ядерний форум» як асоційований член European Atomic Forum, українські оператори у газотранспортній системі «Укртрансгаз» є спостерігачами в European Network of Transmission System Operators for Gas. Українські вітроенергетичні асоціації є членами European Wind Energy Association; а оператори в об'єднаній енергосистемі України «Укренерго» афілійовані в Union of the Electricity Industry [26].

Відзначають, що в енергетичному вимірі забезпечити національні інтереси України через співпрацю з ЄС у ядерній безпеці іде залучаючи та використовуючи закордонні фінансові ресурси, щоб зняти з експлуатації атомні електростанції та довгострокового зберігання радіоактивних відходів. У рамках співпраці споруджують сховища відпрацьованих ядерних паливних ресурсів та забезпечується кредити для будівництва нових об'єктів ядерного комплексу [27]. Забезпечити національні інтереси України допоможе приєднання до документа Спільна декларація Європейської комісії та країн–сусідів ЄС щоб здійснити цільову оцінку у безпеці атомних електростанцій на своїх територіях (2011 р.). У забезпеченні інтересів України у ЄС про інтеграцію ринку електроенергії і газу іде через створення умов для незалежних регуляторів на енергетичному ринку, щоб транспортувати та розподіляти електричну енергію і природний газ, і розвивати внутрішні і міждержавні електричні мережі та газопроводи. Основні завдання, що об'єднують електроенергетику, формувати міждержавні і магістральні

електромережі. До 1993 р. енергетична система України працювала через енергосистему «МИР» як енергосистеми Польщі, Угорщини, Словаччини, Чехії, Болгарії та Румунії, і мають входити в європейську енергосистему UCTE. Її координує європейська спілка з передачі електроенергії.

Відзначимо, що використати транзитний потенціал українських газопроводів, близько 70 %, а нафтопроводів – біля 50 %, а це інтеграція України в трубопровідну мережу країн–членів [29]. Коли загострились українсько–російські відносини Україною було переглянуто напрями у зовнішньополітичній діяльності, і активізувало співпрацю з ЄС. Результат прийнята низка законів про реформи в системі управління газотранспортними системами, щоб досягти енергетичну незалежність України та поглибити євроінтеграційні процеси.

Цей вимір у національних інтересах України співпрацюючи з ЄС щоб підвищити безпеку транзиту вуглеводнів лежить через формування роботи міждержавного і внутрішнього нафтопроводів щоб транзитувати нафту. Це і порядок міждержавних консультацій та координація заходів у кризовій ситуації на ринках нафти та нафтопродуктів, та підтримання їх резерву щоб забезпечити внутрішнє споживання упродовж 90 днів [27]. Україна ініціює модернізацію та реконструкцію газопроводу Уренгой–Помари– Ужгород (2009 р.) залучає кошти фінансової інституції. У 2014 р. Європейський інвестиційний банк та Європейський банк реконструкції і розвитку виділив кредит у 150 млн євро та 200 млн дол. Deutsche Bank AG фінансував модернізацію в українській газотранспортній системі з вартістю від 3,5 до 5 млрд євро [22].

Забезпечити енергоефективність у використанні відновлюваного джерела лежить в енергетичному вимірі національного інтересу України. Взаємодію спрямовують на відновлювальну енергію, енергоефективність та надійність енергетичних продуктів і умов вироблення енергії з різних джерел [27]. Європейський інструмент у сусідстві та партнерстві запровадили програми енергоефективних проектів України, затвердили національні плани у відновлювальній енергетиці та, продовжено ініціативи енергоефективності

Східної Європи [20]. Сучасна практика взаємодії України і ЄС в енергетиці проект Twinning що адаптує нормативно–правову базу ЄС; програми Inogate підтримують розвиток енергетичного ринку, реформують енергетичну безпеку, підвищують енергоефективність, інвестують в енергозбереження, переходять до європейських принципів в управлінні газової інфраструктури. Ініціативу «Угода мерів», започатковали в Європейській комісії місцевим і регіональним органам влади, що підвищують енергоефективність та використовують відновлювану енергію. Напрями в енергетичному співробітництві Україна і ЄС у 2014–2016 роках є [32]:

1. Можливість інтегрувати енергетичні ринки і зміцнити енергетичну безпеку відновивши реверсне постачання природного газу. Це Польща, Словаччина, Угорщина; можливість запровадити стандарти на європейських ринках газу. Тут застосували оперативний балансовий рахунок (ОВА) операторів суміжної газотранспортної системи щоб використати віртуальний реверс (backhaul), на Будінце (у Словаччині), Германовичі (у Польщі) і Берегдароц (в Угорщині) (2016 р.). Два роки в українсько–молдовському транскордонному ринку електроенергії на добу наперед; запровадити «механізм раннього попередження» потенційного ризику та проблеми, що пов’язують з попит і пропозицію на родовища газу, нафти або електроенергії та попередити надзвичайну ситуацію чи загрозу. Світовий банк надав 378,4 млн дол. фінансувати проект, що підвищить систему передачі електроенергії та підтримати оптовий ринок електроенергії в Україні; виділили 65 млн євро щоб підвищити постачання електроенергії, покращити енергоефективність, задовольнити попит на електроенергію в Україні, вирішити проблему у постачанні електроенергії у Київ та область. Оперативний балансовий рахунок фіксує різницю обсягів газу, для замовлених постачальниками, і переміщеними у міждержавних магістральних газопроводах суміжних держав. Україна у якості держави–транзитера убезпечиться від технологічного дисбалансу у постачанні газу. Використати віртуальний реверс, переміщуючи обсяги газу через взаємозалік, що сприяє ефективності потужності міжнародних пунктів

з'єднання, покращує умови постачання газу і створює конкурентний український ринок.

2. Виконані нами зобов'язання у енергозбереженні через статут Міжнародного агентства з відновлюваних джерел енергії (IRENA). Отримати пільгові кредити на відновлювані джерела енергії та налагодити співробітництво з розвинутими державами з 2016 р.; формувати оперативні підгрупи у робочій групі секретаріату Енергетичного Співтовариства щоб узгоджувати і доопрацьовувати законопроекти щодо енергоефективності. Також створюють сприятливі умови видобутку на виснажених родовищах і родовищах де складні умови розробки. Це дозволяє розробити і формувати резерви нафтопродуктів; скорочує викиди забруднюючих речовин; розвиває внутрішній ринок у виробництві та споживанні біопалива і біогазу у тепловій або електричній енергії.

3. Забезпечити ядерну безпеку України споруджуючи централізовані сховища відпрацьованого ядерного палива та зберігати відпрацьоване ядерне паливо; залучитись в єдиний балтійський енергетичний ринок (BEMIP), започаткований Європейською радою у 2008 р. щоб забезпечувати експорт електроенергії до ЄС. Це і інвестиції для добудови енергоблоків на Хмельницькій атомній електростанції, і підготовка станцій об'єднатись з європейськими. Маємо набувати членство Західноєвропейської асоціації ядерних регуляторів (WENRA) та ін.

Українська система трубопроводів має західний транзитний коридор (це газопроводи «Союз», газопроводи Уренгой–Помари–Ужгород і газопроводи «Прогрес»). Є південний транзитний коридор (газопроводи Єлець–Кременчук–Кривий Ріг, газопроводи Ананьїв–Тирасполь–Ізмаїл). Ця система трубопроводів до Європи складає діючий блакитний потік. Є і перспективні – це можливості південного потоку, турецького потоку і трансадриатичного потоку. Можливості блакитного потоку між РФ і Туреччиною, прокладеному по Чорному морі і введеному в експлуатацію у 2003 р. Південний потік нині анульовано європейською і російською сторонами. Як протипага, Росія запропонувала роботу

турецького потоку по Чорному морю до Туреччини та будівництво вузла на кордонах з Грецією. Реалізують проект через можливості політичних відносин між Туреччиною і Росією або Туреччиною і ЄС. Трансадриатичні газопроводи (ТАР) з Азербайджану через Грузію, Туреччину та Грецію, Албанію, Італію замінив трубопровід Nabucco і зменшив залежність ЄС від російського газу та розширив доступ до ресурсів Азербайджану, і, можливо, Туркменістану. Наразі є газопроводи з Азербайджану до Туреччини (можливості південно-кавказького газопроводу) і по території Туреччини до Греції.

Тож пропонують сценарії в енергетичному співробітництві України та ЄС:

- Можливості європеїзації в енергетичних ринках України, коли постає єдиний енергетичний ринок України та ЄС. Це забезпечить взаємодію держави–постачальника, держави–транзитера і держави–споживача через двосторонні зобов'язання. ЄС розробляє стратегії розвивати енергетичні ринки через показники потреби в енергоносіях. Україна оновлює законодавчу базу та лібералізує внутрішній енергетичний ринок, входить в європейське енергетичне співтовариство, модернізує українську газотранспортну систему, активізує розробку у національних нафтогазових родовищах, підвищує енергоефективність.

- Малюють можливу втрату незалежності в енергетичній політиці ЄС та України. Тут ЄС відмовляється від стандартів Енергетичної хартії, та порушує об'єктивні принципи у функціонуванні енергетичних ринків і зловживають роботою в енергетиці та інші фантастичні сценарії.

В дослідженні Українського центру економічних і політичних досліджень імені О. Разумкова в енергетичній співпраці України та ЄС визначають, що стратегія ЄС не орієнтується на потенціал України як енерголанки на сході Європи. Україна долучається до європейського ринку через Договір про Енергетичне Співтовариство, та європейські енергетичні стандарти, знизити політизацію у міждержавній взаємодії в енергетиці. Тому перспективно поглибити інтеграцію у газовому та електроенергетичному ринках України в енергетичний простір ЄС. Це і входження у мережу єврокодексів у електроенергетичних мережах, магістральної

і розподільної мережі у природному газі згідно Регламентів (ЕС). Тому планують переглянути нинішній статус української газотранспортної системи, щоб лібералізувати газовий ринок Європи, постачати додаткові ресурси до європейської газової системи з Каспійського регіону та Центральної Азії і норвезького морського сектору [39].

Вітчизняні експерти вказують вплив на запровадження європейської програми з декарбонізації, забезпечення реверсу у постачанні газу з Європи, здійсненні торговельних операцій східно–європейського газового хабу і створення інвестиційного середовища через прозорість видобувної галузі [39]. Регулювати газову сферу у взаємодії України і ЄС можливо створивши стратегічний нафтовий резерв за міжнародними стандартами і забезпечивши прозоре функціонування у нафтовій галузі [40].

### **3.2. Енергетична складова двосторонньої співпраці України та Євразійського регіону**

В енергетичному вимірі національних інтересів України важливо формувати ефективне державне управління в національній енергетичній системі створюючи концептуальні засади в енергетичній безпеці держави, визначати основні напрями в енергетичній політиці та покращувати показники розвитку енергетики. Досягти поставлену мету України може через співпрацю з євразійським регіоном в енергетичній галузі. Основними пріоритетами в енергетичній політиці є координація міждержавної енергетичної політики з різними країнами світу, як споживачами і виробниками енергетичних ресурсів.

У цьому контексті Україна формує союзи на глобальному і регіональному рівнях, щоб забезпечити національну енергетичну безпеку, реалізовану через лібералізацію на енергетичних ринках. Національний рівень це прискорення декарбонізації в економіці, енергетична безпеку союзників і партнерів, незалежна

зовнішня енергетична політика через функціональну міжнародну систему в управлінні енергетикою та вплив на виробників енергоресурсів. Вирішити наслідки російсько-української війни, подолати залежність ЄС від російського викопного палива, пріоритет в сучасній зовнішній енергетичній політиці України. Ми сприяємо розвиткові шляхів постачати енергоресурси з Центральної Азії та Перської затоки, щоб розширити постачання вуглеводнів з цих регіонів. Це сприяє інтеграції енергетичних ринків, полегшує доступ до поставки енергетичного ресурсу та усуває проблеми у фізичній інфраструктурі [25]. Реакція України на певний регіональний конфлікт залежатиме від наявного або відсутнього енергетичного чинника. Тому наше завдання, намагатися контролювати основних держав–виробників енергетичного ресурсу, щоб впливати на формування цінової політики і забезпечити власну енергетичну і національну безпеку [19].

До пріоритетних питань у міждержавній взаємодії Україна–євразія відноситься: активізувати питання захисту суверенітету та територіальної цілісності України, посилити обороноздатність і енергетичну безпеку України, залучити міжнародну допомогу, щоб реалізувати політичні, економічні і соціальні реформи та зміцнити верховенство права. Сьогодні договірна та правова бази українсько–європейських та українсько-азійських відносин складає 244 міжнародні документи.

В. Мореллі зазначав, що енергетична сфера є рушійною силою в економічному зростанні України. Тому, щоб уникнути російської маніпуляції у використанні поставок енергоносіїв, євразії потрібне різке скорочення загального споживання енергії, підвищити ціни на енергоносії та зменшити залежність від російського газу. У повоєнній перспективі Україна розвивати імпорту газу з Азербайджану та Центральної Азії посередництвом запланованого південного енергетичного коридору до Європи [74]. Дослідники розробили рекомендації українському урядові щоб подолати енергетичні виклики і загрози, що постають перед Україною, Європою та азійськими і південнокавказькими державами внаслідок війни з Росією. Співробітник аналітичного центру Atlantic Council А.

Аслунд запропонував українському уряду щоб підвищити енергетичну безпеку в державі та бути ефективними в євразії такі кроки:

- уніфікувати ціни енергоносіїв передавши їх регулювання до незалежних органів щоб уникнути корупційних схем і збільшити економічну ефективність зі зберегти дотації одній третині найбільш необхідних домогосподарств;
- реорганізувати ринки газу та електроенергії через закони щодо газового ринку і ринку електроенергії;
- формувати незалежний орган регулювання енергії, щоб не залежати від рішень глав держав;
- підтримувати прозорість цін на газ забезпечуючи точність вимірювання, щоб стимулювати економію енергії і сприяти росту енергоефективності;
- стабілізувати оподаткування для вітчизняного і зарубіжного виробника нафти і газу, реорганізувати податковий земельний кодекс, дозволити для нафтових і газових компаній купівлю або оренду землі сільськогосподарського призначення;
- реструктуризувати Національну акціонерну компанію «Нафтогаз України», розподіливши на незалежні компанії, що виробляють та транспортують нафту і газ та приватизувати видобувні підприємства компанії. Щоб забезпечити національну безпеку України зберігати у державній власності зовнішні транспортні системи;
- вдосконалити корпоративне управління у державних енергетичних компаніях через кваліфіковані наглядові ради;
- повністю припинити закупівлю газу з Росії та розширити постачання з Європи та Південного Кавказу і Центральної Азії.

А. Аслунд пропонує такі рекомендації для трансатлантичної та євразійської спільнот:

- закуповувати газ від різних виробників, для ліквідації геополітичної монополії РФ у цій галузі;

- підтримувати Україну у транзиті газу через її територію;
- не послаблювати енергетичну безпеку ЄС та не втрачати транзитні можливості постачати газ по існуючих трубопроводах;
- реалізувати пакети ЄС щодо енергетики в Україні, щоб реформувати національну енергетичну галузь;
- підтримувати Україну в Арбітражі Торгівельної палати Стокгольма, у Світовій організації торгівлі, міжнародних інститутах у розгляді газових чи майнових позовів [71].

Від початку 2000–х рр. українськими фахівцями вказувалось на загрозу національних інтересів України в енергетиці у взаємодії з Росією. Зовнішню енергетичну політику Росії вважали дворівневою. Перший рівень здійснення постійного тиску на політичних керівників країн СНД щоб отримати у власність їх газотранспортну інфраструктуру. Другий рівень формує систему магістральних трубопроводів і терміналів, з метою зменшення залежності від нафтогазотранспортних інфраструктур у пострадянських країнах. Так змушували відмовлятися від своєї енергетичної політики, створювали стратегічну енергетичну залежність від Росії. Так заморозили проект Євразійський нафтотранспортний коридор (Одеса–Гданськ), отримали провідні позиції в пострадянській нафтопереробці та нафтохімії [36].

У цілому українсько–євразійські відносини це політичний, економічний та гуманітарний рівні. Це закріплено в низці міжурядових документів, де рівень двосторонньої взаємодії демонструє кризовість та залежність від вказаних чинників. Договірну та –правову базу цих відносин складають низка міжнародних документів, покликаних регулювати торговельні, економічні, енергетичні, наукові, технічні і правоохоронні сфери. Зауважимо, що енергетичне співробітництво на євразійському просторі регулюється [27]:

- для енергетичного сектора підписані угоди про співробітництво у паливно–енергетичних комплексах України та країн євразії;

- у поставках і транзиті газу підписали угоди щодо поставок і транзиту по території України з 1992 р.. Документи у співробітництві у нафтовій і газовій промисловості з 1993 р., співпраця у судовому газотурбобудуванні від 1993 р. та інші міждержавні документи;

- у електроенергетиці це спільне виробництво комплектуючих у теплових електростанціях з 1992 р. та потреба забезпечити паралельну роботу Об'єднаної енергетичної системи України та енергетичних систем ЄС та Азербайджану;

- у атомній енергетиці підписали угоди щодо науково–технічного і економічного співробітництва у атомній енергетиці, обміні інформації і співробітництві в регулюванні та використанні ядерної енергії для мирних цілей.

Після запроваджених санкцій проти Росії через анексію АР Крим російським урядом у 2015 р. прийнято рішення коригувати енергетичну стратегію до 2035 р. щоб забезпечити стратегічний розвиток російської енергетики у відповідності із завданнями і державними пріоритетами. Більшістю країн робилась диверсифікація енергетичної структури, розвивались не тільки вуглеводневе джерело енергії, але й нетрадиційні види палива. Тому уповільнився попит щодо імпорту вуглеводнів, вийшли на ринок нові виробники вуглеводнів. Це Перська затока, Бразилія, Австралія, Центральна Азія, Південний Кавказ, які перехоплювали нетто–експортерів скрапленого природного газу, звужували ринкові ніші для Росії [28].

Аналітиками відзначено перспективність наростити енергетичний експорт з Південного Кавказу до європейського споживача не звузяться, навпаки, можливий приріст з азійського напрямку, щоправда регульований через брак експортної інфраструктури. Це потребує масштабні інвестиції в їх розвиток. Тому, у перспективі у російській зовнішній енергетичній політиці буде спрямування зберегти і зміцнити позиції країни на енергетичних ринках, знизити ризики і підвищити ефективність зовнішньоекономічної діяльності російськими

компаніями, диверсифікувати напрями енергетичного експорту та оптимізувати його товарну структуру [22].

Зокрема, енергетична стратегія Азербайджану до 2035 р. планує вирішити такі зовнішньополітичні завдання в енергетиці: сприяти розвиткові нових форм у міжнародному енергетичному бізнесі зміцнюючи позиції їх компаній за кордоном, та іноземним компаніям, де є істотна російська частка, включно з доступом до зарубіжного ринку енергоресурсів; удосконалити механізми координування у зовнішній енергетичній політиці Азербайджану та інших акторів енергетичного ринку щоб забезпечити стабільні і передбачувані умови співпраці. Формується спільний ринок енергоносіїв у Євразійському економічному союзі через запроваджені загальні принципи у регулюванні енергетики. Щоб реалізувати окреслені завдання розширили енергетичне співробітництво країн–учасниць Євразійського економічного союзу, СНД, ЄС, ШОС, БРІКС, АСЕАН; з країнами у Чорноморському, Каспійському та Північно-Американському регіонах; проведемо конструктивні діалоги з ЄС про участь у трансформації на європейському газовому ринку щоб забезпечити взаємне врахування інтересів азійських споживачів енергетичних ресурсів [28].

Реалізувати окреслені завдання та забезпечити національні інтереси країн Євразії можливо через трансформацію євразійського простору під спільні вимоги. Тобто роль учасників цього ринку є не у капіталізації їх транзитних потенціалів, а у формуванні суспільного багатства, спільному розвиткові всіх центрів, що є сусідами у Європі та Азії. Як перспектива планують створювати транс'євразійський пояс за участі ЄС, Росії (донедавна), Китаю, Японії, Індії, Республіки Кореї, Казахстану, України, Білорусі, країн СНД [23]. Поглибити трансконтинентальне співробітництво можна забезпечивши рівноправну участь міжнародних акторів. Щоб забезпечити національні інтереси учасників у енергетиці передбачають активізацію перемовин щоб закріпити міжнародно–правовий баланс інтересу експортерів, імпортерів і транзитерів енергоресурсів. Передбачають політико–економічну підтримку експортерів технологій і послуг у

ядерно–енергетичному секторі; створити сприятливі податкові, тарифні і митні умови щоб диверсифікувати експорт учасників; сприяють придбанню для компаній енергетичного активу у видобуванні, переробці і збуті. Мають розвивати міжнародні інфраструктурні проекти щоб розширити експортні та імпорتنі операції у традиційній та «зеленій» електроенергії. Продовжують забезпечувати міжнародно–правове оформлення зовнішніх кордонів на континентальному шельфі та освоєнні морських нафтогазових ресурсів; координують енергетичну політику щодо планів і стратегій учасниками енергетичних ринків [22]. Іде постачання електроенергії у Фінляндію, Білорусь, Литву, Грузію, Азербайджан, Казахстан, Китай і Монголію. Саме зовнішня енергетична політика вагома складова у міжнародному співробітництві та процесах прийняття зовнішньополітичних рішень в державах.

Ця стратегія орієнтується на нові експортні нафтогазотранспортні коридори до країн Азії, безтранзитні енерготранспортні системи, морські енергетичні термінали на схід, північний захід і північ Європи, що є як загроза до національних інтересів України, оскільки зменшує завантаженість української системи транспортування вуглеводнів, знижує її стабільне та безперебійне функціонування. Також це виклик енергетичній безпеці України, та країн у Центральній–Східній Європі. До загроз національному інтересу України є неспроможність реалізації нових проектів, що призводить до відсутності можливості заповнити існуючу транспортну систему в Україні. Важливі відмови ЄС збільшити імпорт енергетики та замінити його американським або арабським скрапленим природним газом, розробками у європейському сланцевому газі; зростають трубопровідні потужності та різке зниження їх наповнення, що призвело до маніпуляцій обсягом, напрямом і ціною поставок.

Створити надмірний профіцит у трубопровідних потужностях можна через граничні рівні функціональності у газотранспортній системі України за зниження споживання в Європі. Першим мінімумом є – межа у нульовій рентабельності, нижче за яку газотранспортні системи працюватимуть у збиткових режимах.

Другим мінімумом є – технологічна межа, нижче за яку система не виконуватиме функції подавати газ під високим тиском. Газ в українському видобутку транспортують через загальний потік у імпортованому та транзитному газі, тому падіння обсягу подавати транзитний газ автоматично призводить до проблеми з подачами газу власного видобутку. Тому газотранспортні системи стабілізуються при переведенні її до автономної роботи в реверсний режим, де низький тиск, а орієнтовною граничною межею для України є 60 млрд куб м за рік [27].

Створивши диверсифіковану систему в експорті газу сформує постійний механізм тиску на різні країни обмежуючи або припиняючи постачання енергоресурсів. Так трубопроводи, довгострокові контракти та мережа дочірніх компаній в енергетиці дозволяє Росії маніпулювати процесом постачання країнам у Центрально–Східній Європі та Німеччині, що є загрозою регіональній, та національній енергетичній безпеці [28]. Тому, щоб подолати окреслені явища, з 2016 р. в ЄС запустили будівництво трансадріатичних газопроводів, що дозволило країнам у Центральній та Південній Європі диверсифікувати поставки газу. Проте можливості пропускної здатності діючих гілок трубопроводу є обмеженою і розрив поставок через Україну дав скористатися Норвегії щоб утриматись на європейському газовому ринку.

У цих умовах Україна формує політичні та економічні умови, що забезпечують рівноправні підходи в реалізації двосторонніх форм співробітництва та зменшує межу енергетичної залежності української держави. Так у зовнішній складовій енергетична політика України базується на енергетичній безпеці, щоб зменшити залежність від поставок енергоресурсів із-за кордону. У українсько–євразійських відносинах відбудеться скорочення споживання газу диверсифікувавши поставки та запровадивши енергозберігаючу господарську діяльність [29].

При збереженні тенденції зменшувати енергозалежність ЄС та продовжувати застосовані до Росії європейсько–американські санкції, прогнозують збережені жорсткі обмеження у доступі російських компаній до світових ринків капіталу, що

має призвести до зниження їх економічного розвитку. Тому російськими науковцями запропоновано декілька сценаріїв щодо параметрів у федеральному бюджеті, які схвалюють на засіданнях уряду кожного квітня. [292],

Реалізація у країнах ЄС енергоощадних технологій щоб зменшити залежність від російського газу та замінити його через внутрішні енергоресурси значно скоротить експорт в порівнянні з попередніми роками. Додамо, що за умов обмежень у споживанні газу і неповне використання наявної потужності, інвестиції ПАТ «Газпром» на розробки родовищ у 2024 р. зменшились у рази. Відтак формування азійських центрів газовидобутку стає як альтернатива диверсифікувати газові потоки зі Східної Азії. Тому, основними проектами, що забезпечуватимуть прогнозований обсяг поставок до Європи, може стати газопровідна система Азербайджану.

Оскільки енергетичний ресурс використовує Росія як інструмент, щоб вести гібридну війну проти України, а енергетичні інфраструктури стають об'єктами ураження, вітчизняними аналітиками запропоновано для українського уряду комплекс заходів, що знизять негативні наслідки обстрілів. Тому переглядаються контракти що постачають газ до України, розробляють єдині українсько–європейські підходи взаємодії з постачальниками, повертаються українські нафтогазові активи у Чорноморському басейні. Перспективами у двосторонній співпраці в енергетичній сфері запропоновано: мінімізація енергоресурсної залежності України трансформувавши міждержавну взаємодію, а не інтенсифікувавши її; запровадження європейського енергетичного законодавства в Україні, щоб запобігти непрозорих підходів до енергетичного сектора; створення, як можливо, стратегічних резервів нафтопродуктів, це газ, вугілля, ядерне паливо щоб підвищити опірність України російській енергетичній блокаді. Практичні заходи для здійснення двосторонньої взаємодії Україна–євразійський регіон спираючись на національні інтереси України запропоновано [29]:

- нафтогазова сфера - продовження реверсного постачання газу з ЄС, де задіяні Польща, Словаччина та Угорщина; інтеграція української газотранспортної системи до європейських енергетичних мереж; залучення європейських та американських інвестицій в управління українських газотранспортних систем; реформування НАК «Нафтогаз України»; укладання договорів з державами-членами ЄС для транзитуювання газу по території України;
- вугільна сфера, це організація поставок імпортного вугілля;
- атомна енергетика, це посилення співпраці з США щоб диверсифікувати джерела ядерного палива;
- сфера енергоефективності, проведення незалежного аудиту секторів видобутку вуглеводню; запровадження національних проектів щоб скоротити споживання природного газу використовуючи альтернативні джерела енергії та підвищивши рівень національного енергозаощадження; здійснення переходу на ринкові ціни на газ всім споживачам; розділення функції продажів і розподілу електричної енергії.

Відзначимо, що Росія намагається зберігати монополію у постачанні вуглеводнів до Європи продовжуючи дестабілізувати каспійський, центрально-азійський регіони та Близький Схід, щоб зірвати диверсифікацію у постачанні енергетичних ресурсів до Європи і встановити прямий чи опосередкований контроль над альтернативними маршрутами. Тому, незалежно від погіршеного економічного стану, Росія здійснюватиме спробу реалізувати газотранспортний проект в обхід України до Словаччини як головної ланки у коридорі Сибір–Європа; зашкоджуватиме будівництву транскаспійських газопроводів для туркменського газу; не допускати реалізацію проекту, що забезпечить транзит енергоресурсів з Близького та Середнього Сходу через Сирію; намагається контролювати та дестабілізує Азербайджан як альтернативний постачальник газу, а також Казахстан погрожуючи анексувати Атирауську область, в якій зосереджуються міжнародні проекти країни у нафтовидобуванні [29].

Отож перспективи співпраці України та Європи і Південного Кавказу в енергетиці, залежать від успіху українського уряду в реформуванні енергетичного сектору та підтримці цих процесів з боку ЄС та США:

- географічне положення України щодо євразії та ЄС дозволило зберігаючи політичну та економічну незалежність прадити активність у зовнішній енергетичній діяльності;

- економічні умови послаблення Росії використали щоб провести конструктивні перемовин в енергетиці на рівні Україна, ЄС і країни Південного Кавказу та Центральної Азії, оскільки продовжений санкційний режим унеможливить модернізацію у російському енергетичному секторі, та економіці загалом. Додають погіршену екологічну ситуацію через тривале недотримання стандарту у захисті навколишнього середовища, тож очікують знижені можливості Росії наростити виробництво енергетичних ресурсів. Причини, це скорочення потужності родовищ, знижені ціни на нафту та газ, реалізація ЄС енергозбереження;

- знижений російський тиск на світові ринки та мінімізація впливів на регіональни європейського та центрально-азійського рівнів, що пов'язують з гнучкою та ефективною зовнішньополітичною діяльністю США на Близькому Сході та в Центральній Азії, деескалацію конфліктів в країнах Кавказу (Азербайджан та Вірменія), Центральній Азії та Близькому Сході, які ініційувала Росія щоб зірвати енергетичні поставки до ЄС.

### **Висновки до Розділу 3**

Енергетичне співробітництво України, ЄС та євразійського регіону, має потребу забезпечити власну енергетичну безпеку щоб подолати залежність у постачанні енергетичних ресурсів. Тож перспективні напрями називають: формувати спільний ринок електроенергії та газу, забезпечити можливість приєднати Україну до європейських енергомереж, створити за європейськими зразками органи регулювання на енергетичному ринку України, стимулювати інвестиції до паливно–енергетичного сектору України. Сучасну взаємодію України та ЄС пов’язують зі стабілізацією та диверсифікацією енергопостачання, закріпленими правовими нормами, щоби управляти стратегічними запасами у вуглеводневих ресурсах. Україна та ЄС здійснюють політику, що спрямована підвищити відкритість в енергозабезпеченні, створити систему моніторингу енергопостачання, підвищити безпеку енергетичних транспортних інфраструктур, оновити енергетичний баланс, врахувати розвиток ядерної енергетики.

Розвиток українсько–російських відносин в енергетиці залежатиме від умов закінчення війни та формуванні рівноправності у двосторонньому співробітництві та зменшенні енергетичної залежності української держави. Тому у зовнішній енергетичній політиці України ми ґрунтуємось на енергетичній безпеці, що зменшує подальшу ліквідацію від поставок енергоресурсів із-за кордону. В українсько–російських відносинах скоротилось споживання російського газу, диверсифікували його постачання та запровадили енергозберігаючу господарську діяльність.

Проекти, які оновлюють енергетичний сектор, України та ЄС дають можливості диверсифікації у постачанні енергетичних ресурсів та розвивати ядерну енергію, використати альтернативні джерела енергії, технологічно модернізуватись в енергетиці щоб видобувати сланцевий газ, оновлювати транспортну та зберігаючу інфраструктуру.

## ВИСНОВКИ

Результатом дослідження енергетичного виміру реалізації національних інтересів України у сучасних міжнародних відносинах зроблено такі висновки:

1. У сучасному міжнародному енергетичному просторі спостерігається високий рівень політичної та енергетичної нестабільності, ескалація у енергетичних міждержавних протистояннях щодо не відновлюваних енергетичних ресурсів. У міжнародному дискурсі сформовано декілька концептуальних підходів, що характеризують взаємодію в енергетичній сфері щоб захищати власні зовнішньополітичні інтереси. Це неореалістський, неоліберальний, конструктивістський, міжнародний політекономічний, неомарксистський та міждисциплінарний підходи. Їх представники виокремлюють енергетичний чинник як невід’ємну складову у сучасних міжнародних відносинах, засновану на національних інтересах і балансі сил. Однак, ці відносини можуть носити або конфліктний або не конфліктний характер.

Проаналізувавши енергетичний вимір у міжнародних відносинах можна виділити зміни у наукових напрямках щодо змісту взаємозв’язків національних інтересів та енергетичної політики, безпеки й економіки. Дослідники вважають, що конфліктогеність у відносинах експортерів та імпортерів енергетичних ресурсів, одна з найбільших загроз національним інтересам держави. Тож диверсифікувати джерела спонукатиме держави–імпортери встановлювати багатосторонні енергетичні відносини, та спричиняє загрози інтересам інших міжнародних акторів. Нові суб’єкти у енергетичній політиці можуть змінити енергетичний ринок та впливають на його перерозподіл. Однак, можливість створити ефективні міжнародні та регіональні механізми співробітництва, дозволяє трансформувати світову енергетичну систему та долати конфронтацію на міжнародній арені.

2. Політичний і економічний чинники у національних інтересах України в енергетичній галузі виявляються через формування рівноправних умов у міжнародній взаємодії; відбувається зниження енергетичної залежності завдяки унеможливленню здійснювати політичний тиск на енергетику та забезпечується надійність у постачанні енергоносіїв; в основному дотримуються норми і стандарти у захисті навколишнього середовища; розроблені та втілені кризові принципи у функціонуванні енергетичного сектору України. У зовнішній і внутрішній енергетичній політиці України реалізовані всі можливі власного енергетичного потенціалу під час війни, оскільки держава, через володіння унікальним геостратегічним положенням щоб постачати енергоресурси, наскільки можливо здійснює модернізацію енергетичного сектору, реформує національний енергетичний ринок і модернізує політику в енергопостачанні та споживанні.

У зовнішній енергетичній політиці України формується механізм, що надає енергетичні послуги щоб розвивати ефективну взаємодію України та ЄС в енергетичній сфері, диверсифікувати маршрути і джерела енергопостачання щоб реалізувати проекти з країнами Каспійського регіону та Центральної Азії. Модифікують способи постачання та технології отримання та використання енергетичних ресурсів, залучають зовнішні інвестиції, щоб оновити національну енергетичну інфраструктуру. У внутрішній енергетичній політиці України зосередились на запровадженні ринкових механізмів у ціноутворенні на енергоресурси, відбувається забезпечення умов діяльності незалежного національного регулятора на енергетичному ринку, розширюється використання внутрішніх енергетичних ресурсів в Україні, підвищується енергоефективність національної економіки.

3. Безпекові та інформаційні чинники в національних інтересах України в енергетиці, забезпечують розширюючи міжнародну співпрацю, намагаючись уникнути конфліктності у багатосторонній або двосторонній взаємодії, знизити рівень енергетичної залежності держави,

забезпечувати надійність в енергопостачанні, гарантувати дотримання екологічних норм і стандартів, запровадити міжнародні стандарти щоб захистити національний кіберпростір. Енергетична дестабілізація України починаючи з 2022 р. загострила потребу використовувати наявний потенціал вуглеводнів і вугілля та розірвала енергетичну залежність від Росії.

Щоб забезпечити національні інтереси України в енергетичній площині, враховуючи політичні, економічні, безпекові та інформаційні чинники уряд заклав підґрунтя для енергетичної інтеграції України з ЄС. Це відбувається об'єднуючи інфраструктуру в Україні, Польщі, Словаччині та Угорщині. Одночасно Азербайджан, Туркменістан та Казахстан, в Україні розглядають як потенційних і практичних постачальників енергетичних ресурсів. У цьому контексті Туреччину визначають країною, що здійснює суттєвий вплив на постачання енергетичних ресурсів через територіальну юрисдикцію проток Босфор і Дарданелли. Також іде будівництво трансадриатичного трубопроводу з Туреччини до Європи,

4. Серед перспектив в енергетичному співробітництві України та ЄС виокремлюють процес гармонізації нормативної та правової бази та створюють політичні, економічні, технологічні, організаційні і комунікаційні умови щоб реалізувати спільну енергетичну стратегію. До очікувань євразійського регіону та України від співробітництва в енергетиці виокремлюють:

- 1) можливість створити єдиний енергетичний простір та приєднатись Україні до євразійських енергетичних проєктів з урахуванням сегментації цього енергетичного простору. Тут важливо не втрачати єдність позицій з європейськими країнами щодо реалізації спільних принципів у зовнішній енергетичній політиці, щоб уникнути негативного впливу на енергетичну незалежність України.
- 2) потреба формувати сприятливий інвестиційний клімат в Україні для євразійських компаній, щоб дозволити блокувати можливості будівництва нових трубопроводів з боку Росії, оскільки можливість реалізувати засади енергозберігання в економіці в Європи у короткострокову перспективу створює надлишки у трубопровідній

інфраструктурі. 3) існує потреба завершити процес формування українського законодавства в енергетичній сфері та інтенсифікувати співпрацю Україна–Євразія.

Тож аналітики прогнозують фактичне зниження російського енергетичного тиску на світові ринки з осяжною перспективою мінімізувати політичний вплив на європейський та центральноазійський рівні, паралельно з гнучкою зовнішньополітичною діяльністю нашої держави на Близькому Сході, Центральній Азії та в країнах Кавказу.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шевцов А.І. Енергетична незалежність. Шляхи та ціна забезпечення [Електронний ресурс]. / А. І. Шевцов., М. Г. Земляний // Національний інститут стратегічних досліджень, 2002.. – Режим доступу: <http://www.db.niss.gov.ua/docs/energy/.54.htm>
2. Договір до Енергетичної Хартії та Заключний акт до неї [Електронний ресурс]. // Закон N 89/98-ВР. – 06.02.98. – Режим доступу: [http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/.995\\_056/.page](http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/.995_056/.page)
3. Закон України Про основи національної безпеки України [Електронний ресурс]. // Відомості Верховної Ради України. – 2003, № 39 – с. 351. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/.laws/show/.964-15>
4. Боровський Ю. Дослідження енергетики у теорії міжнародних відносин / Ю. Боровський, К. Трачук // Міжнародні процеси. – 2015. – Том 13, № 4 – с. 86-98
5. Войтович Р. Глобальний інтерес та його виклики реалізації національного інтересу [Електронний ресурс]. / Р. Войтович // Національна академія державного управління при Президентові України. – 20017. – Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej5/txts/07vrvgni.htm>
10. Мазурець Ю. О. Трансформація поняття «національні інтереси» в теоріях та концепціях за умов глобалізації. / Ю. О. Мазурець // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – К. : ІМВ, 2018. – Вип.124, Ч. І. – с. 37–43
11. Braun S. Theoretical aspects of international security and peacebuilding process. / S. Braun – New Delhi : Manohar. Publications, 2020. – 228 p.
12. Емелін К. Н. Особливості зовнішньополітичної стратегії Польщі в забезпеченні енергетичної безпеки : дисертація.. кандидата політичних наук : 23.00.04 / К. Н. Емелін ; 2014. – 144 с.

13. Косов Ю. Глобальна енергетична і екологічна безпека в умовах сучасного економічної кризи / Ю. Косов, В. Маллон // Енергетичні регіони. – 2011. – № 1 (3). – с. 27–38
22. Мішин В. Е. Нові виміри безпеки на початку ХХІ сторіччя [Електронний ресурс]. / В. Е. Мішин // Університетські читання – 2008. – Режим доступу: [https://pglu.ru/upload/iblock/2a4/uch\\_2008\\_xiii\\_00041.pdf](https://pglu.ru/upload/iblock/2a4/uch_2008_xiii_00041.pdf)
23. Buchanan. F. R. Resource nationalism and the changing business model for global oil. / F. R. Buchanan., S. T. Anwar. // The Journal of World Investment & Trade. – Leiden. : Brill., 2019. – Vol. 10. – p. 241-253
24. Debrouwer F. La notion de sécurité énergétique. Apports et les limites des travaux de l'Ecole de Copenhague. [Електронний ресурс]. / F. Debrouwer // Association Belge Francophone de Sciences Politiques. – 2008. – 16 p. – Режим доступу: <http://www.absp.be/wp-content/uploads/2015/04/Debrouwer.pdf>
25. Богданова Т. Є. Енергетичний фактор у міжнародних відносинах. (огляд наукової літератури) / Т. Є. Богданова. // Наукові праці. – Том 76. – Випуск 63., – с. 109-112
26. Андрущенко (Гринько) С. В. Україна в сучасному геополітичному середовищі / С. В. Андрущенко (Гринько). – Київ : Логос., 2015. – 288 с.
27. Проект енергетичної стратегії України на період до 2035 року. Біла книга енергетичної політики України.: «безпека та конкурентоспроможність» ; за редакцією О. М. Суходолі – Київ. : НІСД., 2014. – 48 с.
28. Нова енергетична стратегія України: безпека, енергоефективність, конкуренція. [Електронний ресурс]. // Міністерство енергетики та вугільної промисловості України – 2015., – 7 серпня. – Режим доступу: <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/doccatalog/.list?currDir=50358>
29. Мазурець Ю. О. Енергетичний концепт у сучасних міжнародних відносинах: понятійно-категоріальні характеристики та концептуальні підходи. /

Ю. О. Мазурець. // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. – К. : «Видавництво «Гілея», 2016. – Вип., 112 (9) – с. 282–287

30. Мазурець Ю. О. Трансформація поняття «національні інтереси» в теорії та концепціях глобалізації / Ю. О. Мазурець. // Актуальні проблеми міжнародних відносин: – К. : ІМВ, 2015. – Вип.124, Ч. I. – с. 37–43

31. Биркович Т. І. Інноваційні механізми у державному регулюванні розвитку енергетики в Україні : автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02 / Биркович Тетяна Іванівна ; Національний університет водного господарства та природокористування., – Рівне., 2013. – 36 с.

32. Щапін Є. С. Формування стратегічних механізмів державного управління розвитком енергетики регіону в Україні : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Щапін Євген Сергійович.; Чорноморський державний університет ім. Петра Могили. – Миколаїв, 2011., – 201 с.

33. Рижков М. М. Доктринальні виміри стратегій у зовнішній політиці США: від стримування до глобальної демократизації : дис... д-ра політ. наук: 23.00.04. / Рижков Микола Миколайович ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2007. – 401 с.

34. Кузнєцова А. С. Чинники деструктивних впливів у міжнародних відносинах : автореф., дис.. канд.. політ. наук. : 23.00.04. / Анастасія Сергіївна Кузнєцова – Київ., 2013 . – 21 с.

35. Єнько Є. Ю. Зовнішні аспекти енергетичної політики України: автореф., дис... канд. політ. наук.: 23.00.04. / Єнько Єлизавета Юріївна ; Київський національний ун-т. ім. Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин. – К., 2009. – 21 с.

36. Палагусинець Р. В. Енергетична безпека у країнах-членах ЧЕС в умовах інтеграції : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.00.02. / Палагусинець Ростислав Васильович. ; Донец. нац. університет МОНМС України. – Донецьк., 2018. – 23 с.

37. Бараннік Вячеслав Олексійович. Комплексна методика оцінки та шляхи забезпечення енергетичної незалежності в державі : автореф. дис... канд. екон. наук: 21.04.01. / Бараннік Вячеслав Олексійович. ; Рада національної безпеки і оборони України, Національний ін-т проблем міжнародної безпеки. – К., 2008. – 22 с.

38. Сауляк. Тарас Анатолійович. Безпековий вимір євроінтеграційної політики України : автореф. дис ... канд. політ. наук: 23.00.04. / Тарас Анатолійович Сауляк . – Київ : Б.в., 2011 . – 20 с.

39. Кушнірецька О. В. Розвиток регіональної енергетичної політики: концептуальні засади та напрямки реалізації : автореф. дис. ... канд. екон. наук. 08.00.05 / О. В. Кушнірецька. ; НАН України. Ін-т регіональних досліджень. – Л., 2017. – 19 с.

40. Голюк В. Я. Вплив зовнішніх факторів на паливно-енергетичний комплекс України : Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.05.01 / Вікторія Ярославівна Голюк. ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2005. – 18 с.

41. Ксьонзенко В. П. Енергетична безпека як визначальний чинник в економічній незалежності України : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.01.01 / Валерій Петрович Ксьонзенко. ; Київ. нац. екон. університет. – Київ, 2011. – 16 с.

42. Заремба., Ігор Миколайович. Проблеми оптимізації енергозабезпечення України та шляхи їх вирішення. : автореф. дис ... канд. екон. наук: 21.04.01 / Ігор Миколайович Заремба . – Київ : Б.в., 2006 . – 22 с.

43. Шевцов А.І., Енергетична дипломатія у сучасних реаліях [Електронний ресурс]. / А. І. Шевцов, А. З. Дорошкевич // НІСД. – 2012. – Режим доступу: <http://www.db.niss.gov.ua/docs/energy/87.htm>

44. Циватий В. Г. Енергетична дипломатія і безпека: роль сланцевого газу в економічній політиці України (інституційний аспект) / В. Г. Циватий // Зовнішня політика і дипломатія: традиції, тренди, досвід. – Вип. 23. – 2016. – с. 131-143

45. Дікареєв О. І., Стратегії економічної дипломатії в контексті політики енергетичної диверсифікації в регіоні Чорного-Каспійського-Балтійського морів / О. І. Дікареєв // Наукові праці МАУП. – 2010. – Вип. 1(24) – с. 28–34.
46. Воронцов С. Б. Про стан і перспективи українсько-азербайджанського співробітництва в енергетичній сфері. / С. Б. Воронцов. // Стратегічні пріоритети. – 2012. – № 4. – С. 150-160
47. Енверов Р. Р. Енергетичні аспекти відносин України та Турецької Республіки. / Р. Р. Енверов. // Стратегічні пріоритети. – 2012. – № 4. – С. 161-167.
48. Данилова Н. В. Міжнародне стратегічне економічне партнерство України з країнами-членами ЄС на ринку альтернативної енергетики. : сутність та напрями. / Н. В. Данилова, О. В. Кравченко. // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2012. – № 4. – С. 57-60.
49. Злуніцина Т. В. Інтеграція вітчизняного енергетичного сектора до ринку ЄС / Т. В. Злуніцина, А. М. Журлов. // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2012. – № 4. – С. 65-69.
50. Іншеков Є. М. Світовий досвід створення національної енергетичної стратегії. Українські реалії, екологічний аспект. / Є. М. Іншеков, О. М. Козуб, О. С. Дробаха. // Енергетика: економіка, технології, екологія. – 2009. – № 2. – С. 67-73.
51. Бобров Є. А. Сучасна енергетична політика та забезпечення енергетичної безпеки Російської Федерації. / Є. А. Бобров. // Стратегічні пріоритети. – 2013. – №1 (26) – с. 103-110.
52. Енергетична безпека в Центральній та Східній Європі: в пошуках єдиного підходу. [Електронний ресурс] : [звіт]. / А. Дік, Д. Науменко, Г. Шульцова, П. Салаї. – Київ., 2013. – Режим доступу : [http://www.ier.com.ua/files/Projects/2013/visegrad\\_b/Energy-Security-in-CEE\\_ukr\\_3.pdf](http://www.ier.com.ua/files/Projects/2013/visegrad_b/Energy-Security-in-CEE_ukr_3.pdf).

53. Дарнопих Г. Ю. Сучасні проблеми енергетичної безпеки України. / Г. Ю. Дарнопих. // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. – № 4/2011 – с. 46-55.

54. Бобров Є. А. Підходи до оцінки потенціалу енергетичної безпеки держави. / Є. А. Бобров. // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2012. – № 1 – с. 57-71.

55. Кушнірчук-Ставнича О. М. Концептуальні засади зміцнення екологоенергетичної безпеки України у контексті парадигми сталого розвитку. / О. М. Кушнірчук-Ставнича. // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.1 с. 8289.

56. Бараннік В. О. Енергетична безпека держави: обґрунтування основних складників, залежностей та взаємозалежностей. / В. О. Бараннік. // Стратегічні пріоритети. – 2012. – № 2(23). – с. 40–46.

57. Енергетична безпека України: чинники впливу, тенденції розвитку. / ред. : М. П. Ковалик. ; НАН України. – Київ., 1998. – 159 с.

58. Лір В. Е. Економічний механізм реалізації політики енергоефективності в Україні / В. Е. Лір., У. Є. Письменна. ; Національна академія наук України ; Інститут економіки та прогнозування. – Київ : [ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»]. 2010., – 208 с.

59. Стратегія енергозбереження в Україні: аналітично-довідкові матеріали : у 2-х т. / Редкол.: Б. С. Стогній. та ін.; Інститут загальної енергетики НАН України. – Т. 1 : Загальні засади енергозбереження / [А. А. Долінський, І. М. Карп, Ю. П. Корчевой. та ін.; За ред. В. А. Жовтянського та ін.]. – Київ : Академперіодика., 2006. – 508 с.

60. Піріашвілі Б. З. Перспективний паливно-енергетичний баланс – як основа формування Енергетичної стратегії України до 2030 р. / Б. З. Піріашвілі [та ін.] ; ред. С. І. Дорогунцов. ; Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України., – Київ : Наукова думка, 2002. – 239 с.

61. Енергетична безпека України: оцінка та напрямки забезпечення. / за ред. Ю. В. Продана., Б. С. Стогнія ; НАН України, Нац. техн. ун-т України «Київ. політехн. інститут». – Київ, 2008. – 400 с.
62. Стогній Б. С. Енергетична безпека України. Світові та національні виклики. / Б. С. Стогній, О. В. Кириленко, С. П. Денисюк. ; Від-ня фіз.-техн. проблем енергетики НАН України. – Київ : Укр. енциклопед. знання., 2006. – 408 с.
63. Стан і перспективи розвитку відновлюваної енергетики в Україні : аналітична доповідь. / [за ред. О. М. Суходолі] ; Національний інститут стратегічних досліджень. – Київ : [НІСД], 2014. – 100 с.
64. Калашнікова О. Є. Проблеми впровадження політики енергоефективності та розвитку альтернативної енергетики на Півдні України : аналітична доповідь. / [Калашнікова О. Є ; за ред. А. О. Филипенка]. ; Регіон. філіал Нац. інституту стратег. дослідж. у м. Одесі. – Одеса : Фенікс, 2012. – 43 с.
65. Імпортно-експортна політика України в енергетичній сфері: стратегічні пріоритети. / А. І. Шевцов [та ін.] ; заг. ред. А. І. Шевцов. ; Регіональний філіал Національного інституту стратегічних досліджень в м. Дніпропетровську. – Дніпропетровськ, 2005. – 148 с.
66. Енергетика України на шляху до Європейської інтеграції. / А. І. Шевцов, М. Г. Земляний, В. О. Бараннік [та ін.] ; Нац. ін-т стратег. дослідж., Дніпропетр. філія., – Дніпропетровськ : Журфонд., 2004. – 160 с.
67. Енергетична безпека України : зб. ст. та аналіт. матеріалів. / ред. : О. О. Волович ; Нац. ін-т стратег. досліджень., – Одеса : Фенікс, 2009. – 354 с.
68. Енергетична безпека України: Стратегія та механізми забезпечення. / А. І. Шевцов, М. Г. Земляний, В. В. Вербинський, [та ін.]; Дніпропетр. філія Нац. ін-т стратег. досліджень. – Дніпропетровськ: Пороги, 2012. – 264 с.

69. Михайлюк О. Л. Енергетична безпека України в Чорноморському регіоні : аналіт. доповідь. / О. Л. Михайлюк, О. Є. Калашникова ; Нац. ін-т стратег., дослідж., Регіон. філ. у м. Одесі. – Одеса: Фенікс., 2011. – 72 с.

70. Україна та Росія у системі міжнародних відносин: стратегічна перспектива : Монографія. / Рада нац. безпеки і оборони України, Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки; За заг. ред. С. І. Пирожкова. – К. : НІПМБ., 2001. – 624 с.

71. Забезпечення енергетичної безпеки України. / С. М. Бевз, Д. В. Волошин, О. І. Закревський, [та ін.] ; Рада нац. безпеки і оборони України, Нац. інт проблем міжнар. безпеки. – Київ : НІПМБ., 2003. – 264 с.

72. Земляний М. Г. Концепція (основи державної політики) енергетичної безпеки України у 2010-2014 роках. [Електронний ресурс]. / М. Г. Земляний, А. І. Шевцов. // НІСД. Проект., – 2009. – <http://www.db.niss.gov.ua/docs/energy/ConceptEnPol.pdf>

73. Енергетична стратегія України на період до 2030 р. [Електронний ресурс]. // Міністерство енергетики та вугільної промисловості України. – 2014. – 4 лютого., – Режим доступу: <http://mpe.kmu.gov.ua/fuel/control/uk/doccatalog/list?currDir=50358>

74. Нова енергетична стратегія України: безпека, енергоефективність, конкуренція. [Електронний ресурс]. // Міністерство енергетики та вугільної промисловості України – 2015. – 7 серпня., – Режим доступу: <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/doccatalog/list?currDir=50358>

75. Протокол про приєднання України до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства. [Електронний ресурс]. // Закон N 2787-VI (2787-17). – 15.12.2010. – Режим доступу: [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994\\_a27](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_a27)

76. Закон України «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони». // Відомості

Верховної Ради (ВВР). – 2014. – № 40. – ст.2021 – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1678-18>

77. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України. «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році». – К. : НІСД., 2015. – 684 с.

78. Співвідношення використання та імпорту природного газу в Україну у 1991-2014 рр. [Електронний ресурс]. // Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України». – 2016., – Режим доступу: <http://www.naftogazeurope.com/article/ua/Consimportukr>

79. Бобро Д. Г., Забезпечення паливно-енергетичного комплексу України імпортованими енергетичними ресурсами: проблеми та перспективи. [Електронний ресурс]. / Д. Г. Бобро. // Відділ енергетичної та техногенної безпеки. Національний інститут стратегічних досліджень. Аналітична записка. – № 25., Серія «Національна безпека». – 2016. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1913/>

80. Транспортування природного газу територією України 1998-2014 рр. [Електронний ресурс]. // Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України», – 2016. – Режим доступу: <http://www.naftogaz-europe.com/article/ru/NaturalGasTransitviaUkraine>

81. Маршрути транзиту газу територією України. [Електронний ресурс]. // Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України». – 2016. – Режим доступу: <http://www.naftogaz-europe.com/article/ua/UAGasTransitRoutes>

82. Стан реалізації ключових інфраструктурних проектів у ЄС. [Електронний ресурс]. // Українська енергетика. UA-Energy.org. – 2014. – Режим доступу: [http://ua-energy.org/upload/files/EU\\_projects\\_energy\\_infrastructure.doc](http://ua-energy.org/upload/files/EU_projects_energy_infrastructure.doc)

83. Інтеграція до Європейського Союзу (законодавче та нормативноправове забезпечення, розвиток енергетичних ринків і лібералізація відносин у ПЕК). [Електронний ресурс]. // Енергетична стратегія України на період

до 2030 року., – 2016. – Режим доступу: [pre.kmu.gov.ua/minugol/doccatalog/document?id=50362](http://pre.kmu.gov.ua/minugol/doccatalog/document?id=50362)